

P. III 490

BOABE DE GRÂU

ANUL V

REVISTA DE CULTURĂ

N-rul 8

1935: 8-12

Palatul Episcopiei române unite de Oradea și o parte din Piața Unirii

ȘCOALA NORMALĂ ROMÂNĂ UNITĂ DIN ORADEA

— LA UN VEAC ȘI JUMĂTATE DELA INTEMEIEREA EI —

IMPORTANȚA EVENIMENTULUI. La Rusaliile anului 1934, s'a sărbătorit, cu solemnitate deosebită, aniversarea a 150-a a întemeierii școlii normale române unite din Oradea. S'a inaugurat un nou local de școală mare, încăpător, luminos, construit în stil românesc, având 24 de săli de clase, afară de cele rezervate celorlalte nevoi: desemn, gimnastică, fizico-chimice, muzeu, bibliotecă, precum și o sală de solemnități din cele mai frumoase. La această inaugurare, pe lângă autoritățile eparhiilor unite din Blaj, Cluj, Lugoj și Baia-Mare, și cele ortodoxe din localitate, au participat d-l ministru al Instrucției *Dr. Constantin Angelescu*, ministrul Ardealului d-l *Alexandru Lapedatu*, primarul municipiului d-l *Anastase Negulescu*, prefectul județului d-l *I. C. Băncilă*, d-nii *generali Ilcușiu și Cica*, apoi un mare număr de deputați și senatori, în afară de actualii și foștii elevi. N'au lipsit dela această mare sărbătoare românească nici minoritarii. *Părintele Coloman Molnar*, canonic și prelat papal al eparhiei romano-

In coasta de Apus, cetate,
ai străjuit atâția ani,
ai ridicat străjeri din sate,
să ne păzească de dușmani!

catolice din Oradea, a spus, cu acest prilej, un cuvânt din cele mai emoționante. Măreția acestor sărbători o arată nu numai numerele speciale de ziare și reviste românești închinatelor lor — în deosebi « *Vestitorul* », Oradea, Nr. 11—12 din Iunie 1934 — ci și câteva articole comemorative ale presei din străinătate. Astfel sunt « *Festegiamenti per il 150° anniversario di una Scuola Magistrale Cattolica di Oradea* » în « *L'illustrazione Vaticana* », rivista quindicinale, Città del Vaticano, No. 1—15 Settembre 1934, pag. 771; apoi « *Festegiamenti ufficiali e popolari in Transilvania* » în « *L'Osservatore Romano* » din 18—19.6.1934, p. 3. Asemenea corespondență a apărut în marele ziar « *La Croix* » din Paris. Astfel de evenimente sunt rare chiar și în interiorul țării. Iar când ele sunt la frontiere, mai ales la una mereu amenințată de revizionismul unor vecini neastâmpărați, cum e în cazul de față, atunci, oricâtă atenție li s'ar acorda, ni se pare că nu e de ajuns. De aceea, cu toate că d-l Prof. *Vasile Bolca* a publicat interesanta și

CUPRINSUL

- ȘCOALA NORMALĂ ROMÂNĂ UNITĂ
DIN ORADEA (cu 24 figuri) . . . de IOAN GEORGESCU
- MUZEUL IOAN KALINDERU (cu 30
figuri) de EMIL COLIU
- SÂNGE STRICAT (I) de BORISAV STANCOVICI
(cu 8 figuri de Ștefan Gomboșiu) din sărbește de Elena Eftimiu
- CRONICA. *Cărți, conferințe, congrese, expoziții*: Istorii literare; Librării la sate; Oameni de departe; Muzeul secuesc; Educația poporului în 1934. *Teatru, muzică, cinematograful, radio*: Folklorul muzical românesc. *Turism, sport, educație fizică*: Valea Oltului.

(Cu 10 figuri).

Plasă colorată: *Botezul unei Sfinte*. Panou de altar din Școala Primitivilor germani. (Din Muzeul Ioan Kalinderu)

Redactor: EMANOIL BUCUȚA

Un exemplar 25 lei

Abonamentul pe an 280 lei

REDAȚIA:
DIREȚIA EDUCAȚIEI
POPORULUI
BUCUREȘTI, II
Str. General Berthelot, 28

EDITURA:
MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIM. STATULUI
ADMINISTRAȚIA:
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI, V
Calea Șerban-Vodă, 133—135

documentata monografie istorică «Școala normală română unită din Oradea (1784—1934)» [Oradea, 1934, Tipografia «Scrisul Românesc», 284 de pagini 100 de lei], totuși aflăm de bine să revenim asupra ei, întregind expunerile d-sale cu unele informații și puncte de vedere ce i-au scăpat. In

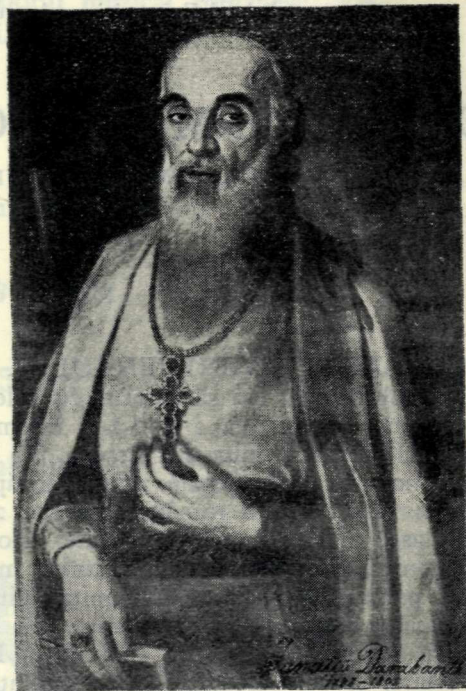

Episcopul român unit de Oradea Moise Dragoș (1777—1787)

acest chip, centenarele aruncă raze de lumină nu numai asupra trecutului, ci, ca și reflectoarele farurilor mării, ele proiectează o dâră de lumină și în alte direcții: asupra viitorului.

ISTORICUL CLĂDIRII ȘCOLARE. Înainte de a se așeza actualul palat, clădit cu cheltuiala episcopului-patron *Valeriu Traian Frențiu*, școala aceasta jubilară a funcționat în diferite localuri, unele foarte modeste. Reînfățișându-le înaintea ochilor sufletești, parcă asistăm la tabloul mareț al însăși ascensiunii spirituale a neamului nostru în această parte a țării. Cel dintâiu care se ocupă de chestiunea înființării unei școli, la început primară, pentru Românii de aici, este «arhidiaconul» (noi am zice protoiereul) episcopiei romano-catolice din Oradea, Paul László, însărcinat cu organizarea Românilor Uniți, într'un memoriu al său din 13 Februarie 1724, așa dar la 32 de ani după izgonirea Turcilor din această cetate (1692). Totuși școala nu ia ființă decât în 1733, când contele Paul Forgách, «arhidiacon» și el, donează curtea și casa sa părintească, în acest scop. La această creștinească danie se referă el mai târziu (1743), când, cu pri-

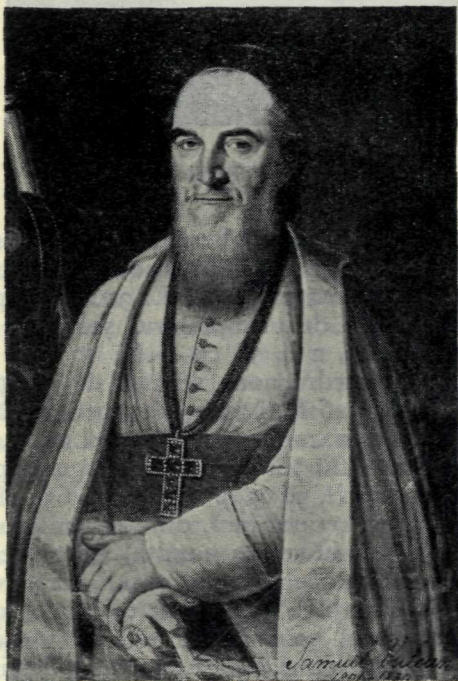
lejul înscăunării sale de episcop, la felicitările preoților uniți, răspunde zicând: «Înainte de a fi numit episcop, am înființat școală pentru educația tineretului român». În zilele vicarului episcop unit *Meletie Covaci* (1748—1775), această școală primară din Oradea devine model pentru alte școli primare din Crișana: Vadul Carol II, Beiuș, Beliuș. a. La 1760, școala din Oradea obține un ajutor anual de 50 floreni, iar la 1776 ajutorul se ridică la suma de 70 de fl. Parohul de Haieu făcea și pe directorul școlii. Trei ani mai târziu (1779), la această școală se organizează un curs pentru familiarizarea tuturor învățătorilor români, fără deosebire de confesiune, ortodoxi și uniți, cu metoda pedagogului austriac Sagan. Întâiul episcop unit, *Moise Dragoș* repară vechea clădire școlară dărăpănată. Aceasta era așezată spre Apus dela catedrala unită și peste drum de locuința parohială. Pe lângă sala de învățământ situată către stradă și cu vedere spre catedrală, ea avea un antreu și două încăperi mai mici pentru locuința învățătorului. În 1832, la stăruința canonicului Ioan Corneli, Ana Pal, văduva pantofarului unit Gavrilă Caba, face două fundații: una de 200 și alta de

Episcopul Ignățiu Darabant (1788—1805)

800 floreni pentru plata cântărețului de strană și a învățătorului copiilor uniți. Neavând familie, această femeie milostivă își testează școlii casa ei din strada Peșea, astăzi General Moșoiu Nr. 99. În 1836, cu ocazia marelui incendiu ce a pârjolit și mistuit timp de trei zile (19, 20 și 21 Iunie) cea

mai mare parte a orașului — chiar și catedrala unită și locuințele parohilor, canonicilor, apoi mănăstirea călugărilor capucini — a ars, din nefericire, și casa aceasta. După trei ani, în 1839, episcopul de nepieritoare amintire *Samoil Vulcan*, reconstruiește această casă, în care, afară de școală și de învățător, se adăpostesc și cântărețul bisericesc și paracliserul. În această clădire funcționează nu numai școala primară, ci și cea normală care, la început, nu e prea populată. Materia de învățământ și rânduiala Bisericii fiind aceeași pretutindeni, mulți normaliști se pregătesc în particular și nu vin la Oradea decât pentru examenul de « metodă », adică pentru obținerea diplomei de învățător. Aceste două școli nu se separă decât în 1848, când episcopul *Vasile Erdeli-Ardeleanu*, diplomat iscusit și om cu largi vederi, fixează pentru școala normală reorganizată de el, conform cerințelor timpului, două încăperi destul de modeste în Seminarul eparhial, transformat la 1792, de episcopul *Ignatie Darabant*, din vechea mănăstire a călugărilor Iezuiți. Din Str. Peța, astăzi General Moșoiu, școala primară e readusă la locul ei de astăzi în 1883, de episcopul *Mihail Pavel*, rămânând școala normală tot în cele două încăperi modeste ale Seminarului epar-

Episcopul Samuil Vulcan (1806—1839)

hial până în 1907, când urmașul acestuia în scaunul episcopesc, neuitatul martir național *Dimitrie Radu*, construiește localul cu șapte săli mari de cursuri, care a deservit nevoile ei până în anul școlar 1933—34, anul inaugurării noului palat. Amintim toate acestea pentru a semnala nu numai progresele materiale,

realizate de această școală jubilară, ci și sollicitudinea părintească a atâtor episcopi-patroni. « Ce voi face încă viei mele și nu i-am făcut ei? » pot întreba și ei cu prorocul (Isaia V, 4). « Că am așteptat să facă struguri și a făcut spini ». Dar ei sunt cu mult mai modești. Mulțumind Celui de sus

Episcopul Vasile L. B. Erdeli (1842—1862)

pentru că i-a ajutat să înfăptuiască unele gânduri bune, actualul episcop *Frențiu* a spus în cuvântarea sa ocazională: « Să uităm ceea ce am făcut, și să ne gândim totdeauna la ceea ce e încă de făcut! » Un urmaș al apostolilor nu poate gândi și vorbi altfel.

ALTE NEVOI MATERIALE. O școală nu are nevoie numai de cei patru pereți. Pentru a putea funcționa în chip normal, îi trebuiesc o mulțime de alte mijloace. Câtva timp, școala noastră din Oradea primea un ajutor comunal de 18 floreni și 16 cruceri, iar între anii 1793 și 1818 chiar 25 fl. pe an. Urmând cunoscuta criză economică și financiară la începutul veacului trecut, comuna a sîstat acest ajutor. Totuși, școala a trebuit să meargă înainte. Intemeindu-se pe o declarație a episcopului *Darabant*, directorul școlii *Ioan Corneli* a anticipat din banii săi aceste cheltuieli. Văzând că chestia ajutorului comunal nu se mai lămurește, iar sumele anticipate de el sporesc, la 22 Noemvrie 1831 el prezintă un memoriu, însoțit de un foarte interesant tablou de cheltuieli, ocazionate de viața școlară de atunci. Le reproducem, nu numai fiindcă ele au scăpat atențiunii monografului școlii, d-l Prof. V. Bolca, ci și fiindcă e unul din puținele do-

cumente de acest soi din întâia jumătate a veacului trecut. Revoluția din 1848—1849 se știe că a însemnat foc și pârjol pentru școlile, bibliotecile și arhivele noastre. În 20 Ianuarie 1818, învățătorul Ilie Washington a primit ca întregire de leafă 19 fl. La 11 Februarie, s'au cumpărat lemne de foc în sumă de 12 fl. La 31 Martie, pentru cumpărarea și legarea a două catehisme ce aveau să se folosească în comun de întreaga școală, 3 fl. 4 cr. La 29 Aprilie, pentru un lăcat la podul școlii, 2 fl. Tot atunci, pentru o doniță și două pahare de băut apă, 40 cr. La 27 Octomvrie, zidarului Francisc Coț pentru spoitul păreților, 3 fl. 24 cr. La 31 Decemvrie, coșarului sau hornarului Prisler, 6 fl. — La 18 Ianuarie 1819, pentru un car de șindrile și o « orgie » de lemne de foc dela depozitarii Szathmáry Mihály și Szabó Gábor, 16 fl. 18 cr. La 7 Februarie, dulgherului Andrei Calu, pentru repararea băncilor, 48 fl. La 31 Iulie, pentru cretă, 3 fl. 12 cr. — La 26 Aprilie 1820, pentru tipărirea tablei înmulțirii, necuprinsă în cărțile școlare de atunci, dar indispensabilă oricărei învățături, 10 fl. — La 20 Februarie 1821, geamgiului Hamerschmidt pentru repararea a două ferestre 1 fl. La 30 Octomvrie, pentru cărți cumpărate și folosite în comun, 6 fl. La 5 Noemvrie, hrană învățătorului

Episcopul Iosif Papp Szilagyi (1862—1873)

Paul Naghi, fiindcă altfel n'ar fi putut trăi (nu se arată suma). — La 16 Ianuarie 1823, pentru dusemeaua de scânduri ce se întrebuița iarna în catedrală, ca să nu degere picioarele copilașilor pe lespezile de piatră, 5 fl. — La 31 Ianuarie 1826, dulgherului Andrei Calu, pentru confecționarea a

două bănci noi, necesare pentru sporirea numărului elevilor, 10 fl. — La 2 Iulie 1827, pentru obloane la o fereastră, ca să nu se îmbolnăvească școlarii de insolație, 4 fl. — La 31 Ianuarie 1829, pentru trei zidari cari au făcut diferite reparații la școală, 35 fl. 42 cr. La 20 Oct. pentru un nou prag la ușa școlii,

Episcopul Mihail Pavel (1878—1901)

6 fl. 40 cr. La 5 Dec. dulgherului A. Calu, pentru o nouă ușă, 10 fl. — La 17 Februarie 1830, pentru trei table de scris în clasă 7 fl. 36 cr. La 30 Aprilie pentru scocuri și șanțuri de jurîmprejurul școlii, ca să nu intre apa în clasă, 2 fl. 56 cr. — La 17 Mai 1831, pentru două catedre noi, stricate de învățătorul Gheorghe Pașca, 6 fl. La 20 Mai, pentru cărți ce sunt a se folosi în comun, 6 fl. 53 cr. La 2 August, pentru hărți, 5 fl. 90. cr. La 4 August, pentru cretă, burete, 23 fl. 56 cr. ș. a. În total, 627 fl. 9 cr.

E vrednic de reținut încă, din acest memoriu, și faptul că, sistându-se sus numitul ajutor dela comună, directorul școlii, Ioan Corneli, a convocat o adunare a părinților la casa parohului al doilea, fiind cel dintâiu bolnav. Aci le-a arătat situația grea în care a ajuns școala în urma desființării aceluia ajutor și a făcut apel la sprijinul lor, aducând pilda înălțătoare a altor neamuri și confesiuni. Nimeni n'a vrut să dea nimic. A rămas, și de astădată, toată sarcina asupra bietului episcop Samoil Vulcan și a consistorului său. Nu-și da încă nimeni seama atunci în mulțimea aceea de părinți că treapta dintâi, pe care ne înălțăm, e un altar de jertfă. Mulțimii, ca și copiilor rău crescuți și îndărătnici, trebuie să le faci adesea binele cu de-a-sila.

SISTEME PEDAGOGICE. Interesant de urmărit în trecutul acestei școli e varietatea de sisteme pedagogice, încercate după epoci, curente și personalități. Am amintit mai înainte despre cursurile sistem Sagan, organizate la această școală în vacanța Rusaliilor anului 1779, când episcopul sârb din Arad, Pahomie Knezevici, protestă împotriva acestei

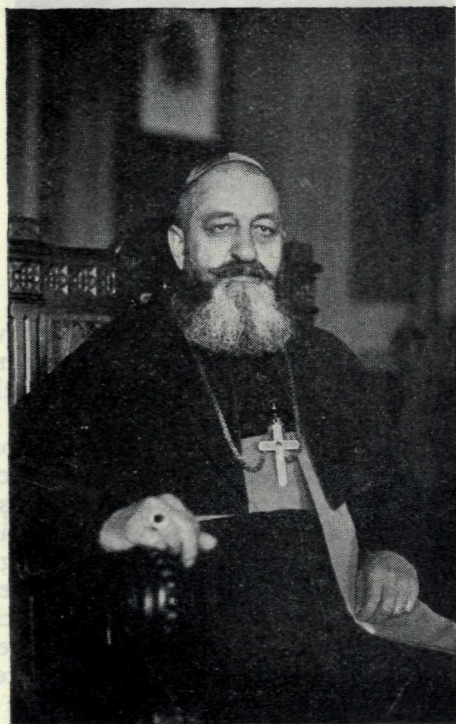

Episcopul Demetriu Radu (1912—1920)

măsurii (vezi N. Firu, « Date și documente cu privire la ist. șc. rom. din Bihor », p. 40). O nouă dovadă de tristul adevăr constatată și de Dimitrie Țichindeal, într-o scrisoare către Samuil Vulcan: « Nu vor Sârbii să se lumineze Români ». Deși dela întemeiere până în 1780 s'au perindat mai mulți directori ca: Gergelyfi, Silvași, Paul Bereghi și Ioan Ciontoș, totuși, din lipsă de date, nu putem spune ceva deosebit despre ei. În acest an vine în fruntea școlii un om bine pregătit și harnic. E *Simion Maghiar*, care conduce destinele ei timp de un deceniu (1780—1790). Cunoștea o mulțime de limbi: franceză, germană, elină, sârbească, ungară și română. Fiind pe atunci mare nevoie de cărți școlare, inspectorul școlar al regiunii, Carol Luby, lui i se adresează cu rugămintea de a traduce în românește mai multe manuale. La început, i se pune în vedere și o remunerație pentru aceste strădanii și cheltueli ale sale. Pe urmă, i se refuză. E cu atât mai mare vrednicia lui că, pentru binele neamului și al bisericii, a făcut gratuit aceste servicii. Căci au fost servicii nespuse de prețioase acestea într'un timp, când guvernării noastre lăsaus înadins pe Români în întunecul neștiinței, sub cuvânt că limba lor nu e potrivită pentru învățături

mai înalte. Între anii 1781 și 1785, el compune următoarele lucrări: 1. Bucvariul din 1781. 2. Catehismul mic. 3. Aritmetica. 4. Extras după catehismul cel mare. 5. Gramatica română-germană. 6. Gramatica românească. Între 1785 și 1789, mai întocmește: 7. Dicționar de numiri ungurești și românești. 8. Caligrafia română-germană. 9. Catehismul mijlociu. 10. Disertație despre preoție. Ceea ce avea să facă Gheorghe Lazăr, cu aproape patru decenii în urmă, pentru frații liberi din Țara Românească, face, în anii ce preced și urmează revoluția lui Horia, pentru frații săi îngenunchiați dela granița de Vest, acest modest preot român cu nume străin. De aceea are dreptate d-l Prof. V. Bolca să-i însire numele, cu cinste, alături de acela al altor bărbați binemeritați ai neamului: Gheorghe Șincai, Samuil Micu — autori de cărți școlare și ei, nu numai scriitorii de tratate savante — Ion Molnar Piuaru, Martinovici Roșu ș. a.

Ioan Corneli e o altă personalitate de seamă. Fiind prea puțin cunoscut, acest distins bărbat de școală, prieten și sprijinitor al corifeilor școlii arde-

Episcopul Valeriu Traian Frențiu

lene (Samuil Micu Klein, Gheorghe Șincai și Petru Maior), părtaș la toate inițiativele culturale ale timpului, îi vom rezuma în cele următoare date biografice, întregindu-le cu date necunoscute biografilor de până acum: Dr. Iacob Radu și Prof. V. Bolca. După toate indiciile, el s'a născut la 1754,

gestarum e variis auctoribus de variis materiis scribentibus, phrasium pars 1-a, descripta anno 1781, Balasfalvae » și « Alui Corneliu Ion, Congestorum e variis auctoribus de diversis scribentibus phrasium pars 2-da, 781 ».

Prima parte, în 318 pagini, cuprinde extrase din cartea lui Cicero despre datorii (de officiis); din cartea despre bătrânețe a lui Cato cel Bătrân (Catonis Majoris de senectute); din arta poetică a lui Horațiu (Horatii de arte poetica); apoi din satirele și odele acestuia; din elegiile lui Ovidiu (ex Ovidii Nasonis elegiis tristium et de Ponto); din eroidele acestuia (ex epistolis Heroidum Ovidii); din Catullus; Tibullus; Propertius; Martialis; Lucretius; Juvenalis; Persius; Claudianus; Cornelius Gallus seu Maximianus; Seneca; Marcus Manilius; Annaeus Lucanus; Vergilius.

În afară de fragmente din operele acestor scriitori romani, se cuprind și o mulțime de alte lucrări, mai cu seamă poetice, redactate în limba latină, atât de cultivată pe timpul acela. Astfel, din cele multe, dăm aici, în traducere românească, următoarea « anagramă » închinată vârhovnicilor apostolorilor, Petru și Pavel:

*Tu care'nchizi și deschizi ale cerului porți luminate,
Petre prea fericit, mi le deschide, te rog.*

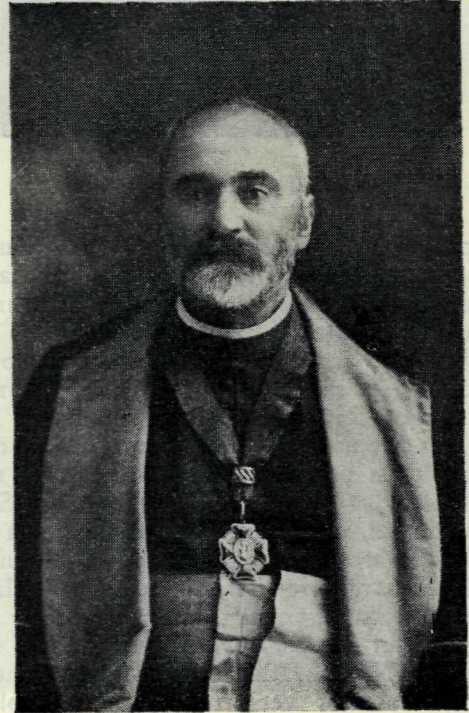
Tu care'nvești milioane de oameni să creadă 'n
[Christos,

Pavele, fă ca să am dreapta credință în El.

Cu mult mai interesantă, fiindcă ne privește de aproape, este oda închinată memoriei episcopului Petru Pavel Aaron de Bistra, recitată de tânărul poet Iosif Pop din Daia, elev al Seminarului Sfintei Treimi, în fața prea cucernicilor părinți din Blaj, în luna lui August 1780. Deși cu introducerea cam lungă, cuprinzând și o « captatio benevolentiae », indispensabilă în tratatele poetice și retorice ale timpului, totuși această odă — autorul îi zice « elegia panegyrica » — merită să fie tradusă în întregime, ba chiar să fie îmbrăcată în haina de sărbătoare a versului modern, ca una din puținele bucăți literare, cunoscute din veacul al XVIII-lea. Fiind scrisă abia la 16 ani după moartea marelui chiriarh, această odă cuprinde și unele informații istorice de mare preț. Astfel reținem amănuntul că, ceea ce n'a putut face generalul Bucov cu puterea armelor, a făcut, pentru înființarea regimentului al doilea de grăniceri dela Bistrița-Năsăud, episcopul Aaron, rămânând singur cu cuvântul său bun, blând, dar convingător, în mijlocul unei mulțimi agitate de tot felul de patimi. Alt amănunt prețios, contestat în timpul din urmă de răposatul G. Bogdan-Duică, este marea afluență de elevi la școlile Blajului deschise de acest arhieru milostiv. Fiecare profesor avea câte 200 de elevi. Iar Blajul niciodată n'a avut mai puțin de trei profesori. Nici chiar la deschiderea acestor școli providențiale, în ziua de 11 Octomvrie 1754! Iar de atunci încoace au sporit

și sporesc mereu. — Dar această odă e remarcabilă și prin frumusețea imaginilor și a gândurilor ei. Poetul se compară cu un umil barcaș care nu îndrăznește să se avânte în largul mării, unde-l pot surprinde și îneca vânturile și valurile, ci rămâne cu un capăt al bărcii lângă mal și numai celălalt îl îndreaptă spre adâncimi. Sau această frumoasă caracterizare a episcopului: Petru din botez, Pavel din călugărie, cu numele de familie Aron, de fel din Bistra. A urmat în putere lui Petru, în învățătură lui Pavel, în vrednicie lui Aron. Putea fi un episcop mai destoinic? Sau: mulțumitor cu cei nemulțumitori, credincios cu cei necredincioși, drept cu cei nedrepti, cinstit cu cei necinștiți. Virtuțile lui sunt nu numai țaria poporului și a bisericii sale, ci fala lumii întregi. — Rar s'a spus vreodată la noi elogii mai bine meritate decât acestea. Ele ne arată ce cuminte procedau conducătorii școlilor din Blaj, făcând la aniversarea morții pioasa amintire a marilor lor ctitori și cerând, în acest scop, concursul entuziast al tineretului școlar.

Mai găsim aci și alte versuri ocazionale latinești. Astfel o odă împărătesei-regine Maria Teresia (de augusta regina apostolica); două distihuri despre

Canonul Ilie Stan

călătoria împăratului Iosif II în Italia, unde se spune că decât el mai lungă cale a străbătut în lumea întreagă faima lui și altele pentru diferitele personalități politice și militare ale timpului. Are un distih până și Frederic cel Mare, regele Prusiei, neînduplecat vrăjmaș al Habsburgilor, spunându-

i-se că el e zeul războiului Marte, coborât din văzduhul zeilor și locuind pe pământ.

În partea a doua a colecției de sentințe și lucrări literare a lui Corneli, găsim, la început, cuvântările funebre ale Iesuitului Ios. Ign. Chiaberge asupra papilor Clemente XI, Inochentie XII, Grigorie XIII

Canonul prepozit Iacob Radu

și asupra regelui Franței, Ludovic XIV. Această din urmă cuvântare a fost rostită în basilica Laterană din Roma la 1716. Sunt însă și cuvântări frumoase, compuse și rostite de oameni de ai noștri. Așa e cuvântarea cu care Partenie Iacob, profesorul de retorică al liceului, a întâmpinat în Blaj, la 17 August 1780 pe contele Ladislau Kolonits de Kollegrad, atunci episcop al Transilvaniei. Sau cuvântarea aceluiași profesor, rostită în numele tinerețului școlar din Blaj, la 6 Iulie 1781, către Samuel de Brukenthal, când acesta a venit să vadă aceste școli în calitate de guvernator al Ardealului; apoi elogiul celor trei sfinți ierarhi, rostit în același an. Ba găsim și patru versuri latinești, copiate de pe un tablou din Lipsca, 4 Februarie 1722 al voevodului Ioan Nicolae Alexandru Mavrocordat. Iată traducerea acestor versuri: « In acest tablou se vede voevodul tău, dulce Românie. Fala Grecilor. Steaua cea prietenoasă a Muzelor. Ce cinste are rostul său! Ce minuni mintea! Graiul felurit. Evlavia, înțelepciunea foarte înaltă! »

*Visitur hac tabula tuus, alma Valachia, princeps.
Gloria Graecorum. Musis quam sidus amicum!
Oris honos talis. Mentis miracula quanta!
Eloquium varium. Pietas. Sapientia summa.*

Ceea ce bate la ochi, însă, în această colecție, mai mult decât orice, sunt câteva citate franțuzești, foarte rare pe vremea aceasta nu numai în Transilvania, ci oriunde la Români. Astfel, pentru a arăta că anumite primejdii nu se pot înconjura, Corneli citează aceste două versuri spuse fiului său de muribundul poet Nicolas Rapin în 1608: « De quel côté que je me tourne, Je vois la ville de Livourne ». Alta despre necesitatea prevederii: « Quand il fait beau, prends ton manteau; quand il pleut, prends ce que tu veux ». Mai amintesc, în sfârșit, aceste versete franțuzești care arată truda și migăleala lexicografiei: « Si quelqu'un a comis quelque crime odieux, s'il a tué son père ou blasphémé les dieux, qu'il fasse un lexicon, s'il est supplice au monde, qui le punisse mieux, je veux que l'on me tonde ». Vorbea, mai corect: scria din proprie experiență. Se știe, doar, că, alături de S. Micu și P. Maior, o parte însemnată de colaborare la dicționarul dela Buda îi revine și lui Ioan Corneli. Dar chiar dacă n'ar fi această legătură a lui cu lexicografia noastră, totuși această colecție de sentințe, de versuri, de cuvântări etc., ar merita cea mai aleasă atenție, fiindcă tot omul e în ceea ce admiră sau disprețuște. — Fiind vorba de colaboratorii dicționarului dela Buda, trebuie să mai amintim respectul desăvârșit pe care Corneli l-a dovedit către toți, dar în deosebi către Micu, Șincai și Maior. Lui S. Micu Klein, îi face bunul serviciu de a-i vinde o sută de exemplare din calendarul pe 1806 și de a-i trimite prețul lor în sumă de 33 fl. prin nepotul autorului Eftrem Muntiu. Asemenea îi strânge abonați pentru cuvântări (contiones) și pentru lexicon. Lui Șincai încă îi face asemenea înlesniri, vânzându-i mai multe exemplare din Gramatica limbii române și trimițându-i mici ajutoare bănești dela el și dela ceilalți canonici din Oradea. Corneli se simțea atât de mic în fața lui Șincai încât, deși numit censor al cărților românești dela tipografia universității din Buda în 1807, el renunță în favoarea prietenilor săi mai necăjiți dela Blaj (Șincai-P. Maior), spunând că nu vrea să le aducă « nicio nedreptate, nicio pagubă » (ullam injuriam, aut damnum inferre), ci numai bine și ajutor. Și avea și el greutățile sale familiare: o mamă de 70 de ani și patru nepoți de crescut.

Acest preot s'a învrednicit în 19 Dec. 1843, în urma propunerii iscusitului său episcop Vasile Erdeli-Ardeleanu, să obțină dela Papa dreptul de a purta, în calitate de prepozit al capitlului din Oradea, o frumoasă cruce pectorală de aur, pe care de atunci încoace o poartă și urmașii săi în această demnitate. E înmormântat în cripta catedralei unite din Oradea, unde și astăzi se poate ceti acest epitaf în latinește: « Aici sunt așezate în nădejdea învierii cinstitele rămășițe pământești ale lui Ioan Corneli, prepozit capitular, părinte celor săraci, prieten copiilor, pildă de evlavie, preot cu viață curată, la 3 Septembrie 1848 ».

După 1848—1849, adică după înfrângerea Ungurilor la Șiria, începe epoca absolutismului austriac. Deși în loc de egală îndreptățire acum urmează egala aservire a tuturor cetățenilor, fără deosebire de limbă, lege și neam, totuși față de epoca anterioară de cotropire ungiurească, față de legiferarea minorității maghiare pe socoteala majorității popoarelor nemaghiare, această epocă pare mai blândă. Regimul austriac își dă mai bine seama de importanța luminării popoarelor prin școală, de aceea preconizează principiul unei cât mai temeinice pregătiri profesionale a viitorilor luminători ai poporului: învățătorii. Învățământul normal va fi separat pe viitor de cel primar. Nimeni nu va mai putea funcționa ca învățător, dacă n'a făcut doi ani, studii sistematice de pedagogie la o școală normală. În locul limbii maghiare, se cerea studiul limbii germane care, oricine trebuie să admită, are altă răspândire și însemnătate culturală, decât aceea a unui popor cu caracter atât de izolat și particular, cum este a stăpânilor anteriori.

În această epocă de relativă libertate națională, episcopul Erdeli-Ardeleanu însărcinează pe canonicul *Iosif Pop Silagyi (Sălăjanul)*, autorul unui celebru tratat de drept canonic (« Enchiridion iuris Ecclesiae Orientalis catholicae », Oradea, 1862 și 1880) și al altor lucrări; mai târziu, episcop în aceeași eparhie, să prezinte un proiect pentru reorganizarea învățământului eparhial. E de notat că învățământul primar românesc din Transilvania, până după întregirea noastră națională, era confesional, adică bisericesc. Directorul școlii primare într'o enorie românească era parohul, revizorul era protoiereul, iar inspectorul general era episcopul. Plata învățătorului o asigura consiliul parohial care era și comitet școlar, precum învățătorul era și cântăreț bisericesc. Și era bine atunci. Colaborarea dintre preot și învățător se făcea, în chip firesc, în temeiul acestor atribuțiuni comune. Învățătorul era atunci un factor de înălțare sufletească mai de seamă decât astăzi. El era obligat să vină în fiecare duminică și sărbătoare cu copiii la slujbele bisericești, dând nu numai pildă de evlavie creștinească, ci și de colaborare, de participare conștientă și luminată la cele mai înalte manifestații de credință ale obștei. Când vedeai pe învățătorii noștri — atunci toți creștini — cum țin strana, cum cetesc ei apostolul, cum cântă priceasna, cum animează și conduc îngereștile cântări ale copilașilor, cum îi supraveghează de aproape și în zilele de sărbători, când, lăsați de capul lor, ei fac adesea cele mai multe blestemății, îți dai seama ce putere nebiruită, ce cetate inexpugnabilă a sufletului românesc și creștinesc erau atunci școala și biserica. Frații din vechiul Regat, obișnuiți cu școala de Stat, anevoie pot înțelege și simți aceste adevăruri. Doar bătrânii, cari vor fi apucat pe la unele moșii cucernici boieri de țară, ctitori de așezăminte și cu multă dragoste de neam, dacă vor bănui aceste realități, gândindu-se

ce impresie neuitată lăsau acești boieri în sufletele sătenilor, când, la zile mari, la praznice împărătești, boierul nu numai că venea și el la biserică, ci el ținea strana, cunoscând rânduiala sfântă ca oricare bun bisericaș. Astăzi? Domnii învățători, considerându-se funcționari de Stat, sunt de atâtea ori bucuroși că nu trebuie să se ducă de loc la biserică și mai ales să nu ducă cu ei și pe copii; cel mult, dacă le dau porunca să meargă; încolo, treaba lor și a popii cum o execută. Rămânând copiii fără conducător și fără control, de multe ori nu vin nici ei la biserică, ori, dacă vin, neparticipând în mod activ la sfintele slujbe, se plictisesc, cască, se razimă când într'o parte, când într'alta, intră și ies cu vuiet, întorc mereu capetele spre fiecare persoană ce vine mai târziu, dacă nu hoinăresc pe maidane, scandalizând pe toți bunii creștini cu desmățul lor. Avea-vor guvernanții noștri tăria să repare răul ce l-au făcut neamului nostru prin desbinarea celor doi factori culturali ai satelor:

Seminarul român unit din Oradea

preotul și învățătorul, prin subordonarea lor vechiului ideal de credință creștinească comună? Să sperăm că da! Până atunci să vedem câteva amănunte din proiectul lui Iosif Sălăjanul.

Pe lângă o școală normală distinctă pentru eparhia din Oradea — nu comună cu a altor eparhii, mai

ales cu cea romano-catolică, precum ar fi dorit guvernul — Pop Sălăjanul cerea să se creeze burse anuale de câte 50 fl. pentru elevii merituoși. Teologii, viitori parohi și directori de școală, în afară de studiile lor teologice, între care catehetica trebuie să ocupe un loc de frunte, au să urmeze și studii de

Catedrala română unită din Oradea

pedagogie. Numai așa își vor putea îndeplini chemarea lor de îndrumători sufletești ai celor mici. — În fiecare școală normală apoi, elevii au să facă nu numai materiile de curs primar, dar cu mult mai desvoltate, firește, ci și metodică generală și specială. Pe lângă fiecare școală normală, va funcționa o școală de aplicație, unde normaliștii să vadă și, pe urmă, să facă ei înșiși lecții model. Pentru însușirea cântărilor și rânduieților bisericești, normaliștii, în afară de orele de curs instituite în acest scop, vor face exerciții la vecerniile din preziua duminicilor și sărbătorilor de peste an. De notat că, în acest proiect de reorganizare al învățământului nostru bisericesc și național, nu se prevăd vacanțele, atât de funeste vieții școlare de astăzi. Cursurile durează tot anul. Sunt două examene: unul primă-

vara, altul toamna. Cel mult, pe timpul lucrărilor agricole mai urgente, se pot suspenda cursurile pe câteva zile. Nici într'un caz numărul zilelor de vacanță să nu treacă într'un an de șase săptămâni. Unde suntem, în această privință, noi, cei de astăzi, cu cele trei luni de vacanță, vara, și altă lună de vacanțe la Crăciun și la Paști?! Ca și când am dori să ne pregătim copiii nu pentru munca grea de fiecare zi a vieții, ci așa, întâmplător, pentru câte o ocazie, când sperăm să dea «lovitura», care le va aduce «norocul».

În afară de o mulțime de măsuri de ordin administrativ și gospodăresc (clădiri școlare, întreținerea lor, leafa învățătorilor-cântăreți în enorii cu până la 700 de suflete și în enorii mai mari, terenuri de cultură ș. a.) se indică în acest proiect și o programă analitică, deosebită după cele trei categorii deosebite de elevi: începători, mijlocii și mari. Astfel, începătorii la religie — materia primordială, căreia i se dă toată atenția — au să învețe rugăciunile și primele elemente ale credinței creștinești. Cei mijlocii au să învețe catehismul și istoria biblică, apoi cântările și ceremoniile mai însemnate ale Bisericii. Cei mari, după repetiția materiilor învățate în anii precedenți, vor învăța și istoria bisericească. Se prevăd și cursuri pentru adulții, între 13 și 18 ani, în toate duminicile și sărbătorile anului dela ora 14 până la 15, adică înainte de vecernie.

Iată, dar, că nu e lipsit de interes acest proiect de reorganizare a învățământului normal și primar, prezentat la 25 Iulie 1851 de Iosif Pop Sălăjanul, atunci canonic și inspector școlar, care dorea să aibă lângă sine un consiliu, compus din bărbați competenți, mai cu seamă profesori cu studii speciale.

PERSONALITĂȚI DIDACTICE ȘI EDUCATOARE încă a avut foarte multe această școală, în cei 150 de ani de existență. Toate sunt remarcate, mai mult sau mai puțin, în monografia Prof. V. Bolca. Aci amintim câteva momente din viața unor distinși profesori ai școlii, cari au scăpat atenției autorului, dar care nu sunt lipsite de importanță.

Pe *Ioan Vancea*, fost preot în Macău, profesor la această școală, canonic în capitlul din Oradea, episcop la Gherla și, în sfârșit, mitropolit la Blaj, în afară de marile lui realizări ca chiriarh și cele două lucrări științifice (Dialog despre constituția bisericii și Biografia sinoptică a episcopului V. Erdeli), îl caracterizează foarte bine și următoarea întâmplare: La 21 Noemvrie 1852, vine la Oradea vicarul apostolic al eparhiei Sahle din muntele Livanului, țara Sirii, Asia, și ține o cuvântare în limba arabă, pe care nimeni n'a priceput-o și n'a putut-o traduce decât tânărul profesor I. Vancea, promovat nu de mult doctor în teologie al universității din Viena. Acea cuvântare avea ca motto cuvintele apostolului Pavel: «Romanilor... cre-

dința voastră e vestită în toată lumea » (Romani I, 8). Străinul era foarte mângâiat văzând că el e nu numai de o credință, ci și de un rit cu noi. Va spune acest lucru și celor de acasă, cari cei mai mulți nu știu nimic despre noi. Ei au și un patriarh unit în Antiohia, cetatea de sfinte propovădării a apostolilor Petru și Pavel. Incheie cu îndemnul de a păstra dreapta credință, cea mai scumpă moștenire rămasă dela apostoli și dela Mântuitorul lumii. [Textul cuvântării în dosarul Nr. 9 al arhivei presidiale a Mitropoliei din Blaj, teza II, despărțimântul II].

Ioan Sabo n'a fost numai un bolnăvicios, ci și un om cu calități rare. Memoria lui era uluitoare. Ca elev și student n'a avut cărți, dar reținea cu toată preciziunea orice auzea sau cetea odată. Și nici caracterul lui închis de om tăcut nu e numai decât o scădere. Gândul crește în tăcere, ca luceafărul în întunec.

Augustin Lauran, care a condus destinele acestei școli timp de un sfert de veac (1879—1906) și mai bine, încă merită atenție deosebită. E unul din cei mai harnici și mai iscușiți profesori ai ei. « Creștinul greco-catolicu deprinsu în legea sa, manualu cateheticu și istoricu pentru luminătorii poporului cu privire speciala la istoria desbinării grecesci » (Oradea, 1878), e unul din cele mai bune manuale de religie tipărit în românește. Partea primă: explicarea doctrinei creștine e după marele teolog, fost profesor al universității din Louvain, numit « doctor controversiarum », trecut nu de mult în șirul sfinților, Robertus Bellarminus S. I., recomandat foarte mult de papa Clement VIII. Partea a doua: istoria bisericească e parte după o lucrare similară a canonicului romano-catolic din Oradea, Dr. Nogáll János, parte după celebra lucrare a S. Alfons M. de Liguori, « Il trionfo della religione ». — Nu mai puțin importantă e a doua lucrare a sa: « Crescerea poporală, manualu pedagogico-didacticu pentru luminătorii poporului » (Oradea, 1879). Deși e prelucrarea manualului unguresc « Cartea învățătorilor » (Tanítókönyve) de Ignatie Bárány, director de școală normală, destinată în rândul întâiu normaliştilor, totuși ea are în vedere și alte cercuri, mai cu seamă pe preoți. Ea are acest sugestiv motto al apostolului neamurilor: « Cine nu poartă grijă de ai săi, și mai vârtos de cei ai casei sale, de credință s'a lepădat, și mai rău este decât cel necredincios » (I Timotei V, 8). Partea dintâi e psihologie, a doua didactică (generală și specială), iar în « apendice », la urmă, istoria pedagogiei. Generațiile mai vechi de dascăli cari au întrebuințat aceste manuale, nu numai în școala normală din Oradea, ci și aiurea, vorbesc cu multă recunoștință de bunele îndrumări ce le-au adus.

Nu sunt lipsite de interes nici publicațiile lui în ungurește. Mai ales cele polemice. Era foarte bine pregătit pentru a purta lupta împotriva catolicilor unguri, cari amenințau cu cotropire Biserica

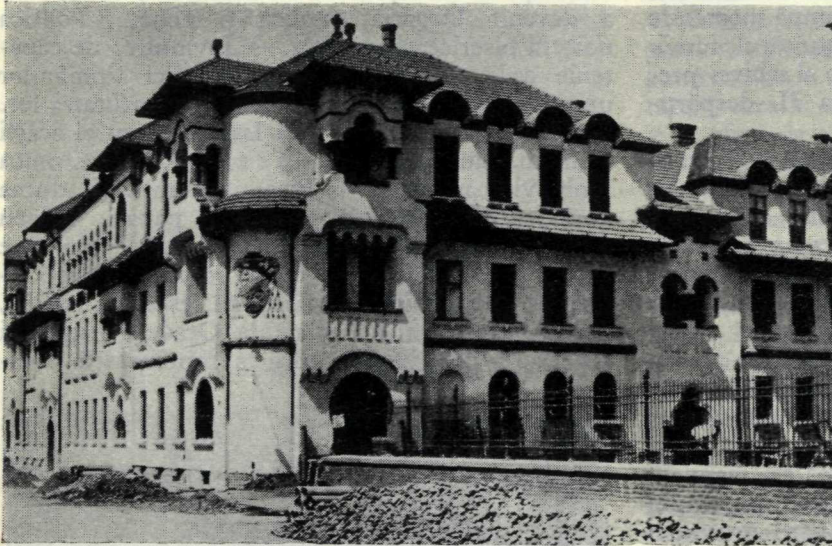
Unită și așezămintele ei culturale. Intre 1885 și 1891, el scoate aproape în fiecare an câte un volum de studii și articole asupra chestiunilor contimporane. În ordine cronologică, ele sunt: « Sfânta Unire », 1885; « Chestiuni contimporane de politică bisericească », 1887; « Biserica și Statul », 1888; « Situația noastră politică bisericească », 1889; « Ce a devenit Ungaria catolică? », 1890; « Politică noastră bisericească », 1891. — Invinuirea de căpetenie ce o aduceau Ungurii catolici Românilor uniți era că țin morțiș la limba și naționalitatea lor. Nu putem altfel, răspundea Lauran și cu el acești Români. Limba românească e o limbă sfântă, unica limbă vie canonizată de Biserica Romei. Și aducea dovezi din decretalele și enciclicele papale, mai cu seamă din bulla « Ecclesiam Christi », prin care Papa Pius IX înființa la 1853 provincia mitropolită de Alba-Iulia și Făgăraș, cu reședința la Blaj, dar cu episcopii sufragane la Oradea, Lugoj și Gherla, având limba liturgică românească. Exa-

Școala normală română unită din Oradea (din str. Cantemir)

sperat de aceste argumente, scriitorul catolic maghiar Szalay Pál (Gyakorlati Ethnologia, p. 35) exclamă: « Acuma înțelegem, de ce pot să fie după Sașii și Slovacia protestanți, Românii uniți cei mai îndârjiți în rezerva lor și cei mai îndrăzneți la atac; de ce mai cu seamă în anume cercuri ale

lor e mai puțină dragoste față de noi, decât chiar la neuniți ». Vorbind apoi de dacoromânismul lui Lauran, același polemist maghiar spune (p. 314): « Domnului Lauran nici convertiți nu-i trebuie în biserica românească, în ierarhia românească Ungurii, dacă nu s'ar face Români ».

Școala normală română unită din Oradea (din Piața Unirii)

Am ținut să amintesc aceste lucruri, fiindcă autorul a fost, în viață, un nedreptățit. Purta, în anumite cercuri românești, ponosul de mare maghiaron, ahtiat de mitre vlădicești. Cine i-a scos și răspândit această reputație nu l-a cunoscut. E bine ca, măcar după moarte, să i se facă dreptate și să i se recunoască vrednicia ce a avut. Numindu-l vicar episcopesc, marele său chiriarh Dimitrie Radu, martir național, scrie că « prin strălucirea virtuților sale, prin știința sa profundă, prin activitatea sa neobosită, și în deosebi prin zelul ce l-a desfășurat cu înțelepciune ca vicar general capitular în ocârmuirea diecesană pe timpul vacanței Scaunului episcopesc, — și-a câștigat merite dintre cele mai alese... ».

Ioan Butean, director al acestei școli în epoca imediat premergătoare întregirii noastre naționale (1907—1914), a fost un educator de mare prestigiu. Părinte al unei familii numeroase, dând educația cea mai aleasă fiilor și fiicelor sale (profesori și profesoare, doctori și doctorițe), aducând dela liceul din Beiuș, în slujba căruia a stat multă vreme ca profesor și director, o experiență pedagogică din cele mai prețioase, el părea predestinat pentru această sarcină. Puțini frunțași ai neamului au văzut, ca el, necesitatea colaborării frațești dintre preot și învățător. Sărbătorind, cu prilejul împlinirii a 40 de ani de activitate și a retragerii în pensie, pe Prof. Gh. M. Marinescu dela liceul din Beiuș în 1901, el spunea: « Frumoasă și nobilă este chemarea

unui preot *in cura animarum* (în pastorație); frumoasă și nobilă este chemarea *dascălilor*. Preoții sunt precursorii împărăției Cerurilor, dascălii sunt mreșile prin care se adună peștii; preoții sunt vânătorii sufletelor, dascălii săgețile, care pătrund în inimă. Dacă mreșile, săgețile sunt stricate, munca

preoților se îngreunează ». O profesiune de credință similară a făcut și în Ianuarie 1908, cu prilejul inaugurării localului întrebuintat de școală până în 1933. Atunci, arătând deosebirea între cele două încăperi modeste ce avuse școala până atunci și între cele nouă (9) săli moderne ce i se puneau la dispoziție de acum înainte, nădăjduia cu toată dreptatea că viitorul va fi și mai bun, și mai darnic. Și așa a fost. Nebiruit e omul, când luptă cu credință!

COMISARUL LUI APPONYI.

Antecedente. Anul școlar 1917—1918 și începutul celui următor constituie, de bună seamă, epoca cea mai sbuciumată din tot trecutul de 150 de ani al acestei școli.

Alături de uciderile, întemnițările, oprirea circulației bunurilor imobiliare și internările în masă

ale atâtor mii de cetățeni de altă limbă, comisariatele speciale, instituite de contele Apponyi Albert, faimosul ministru al instrucției publice, în toate școlile normale românești din fosta Ungarie, sunt petele cele mai întunecoase pentru stăpânirea ungurească, dar ele alcătuiesc, în schimb, cea mai luminoasă aureolă pentru Români care le-au înfruntat cu curaj și bărbăție.

Gândindu-ne la aceste măsuri samavolnice, nu găsim altă vorbă mai potrivită pentru caracterizarea lor, decât zicătoarea: « Pe cine vrea să-l bată Dumnezeu, îi ia mai întâiu mintea ».

În adevăr, nu se pot înțelege altfel toate acestea decât prin aproape totală întunecare a minții guvernanților maghiari și a « patrioților » cari secundau faptele lor nechibzuite.

Deși puteau să știe, care e opinia publică a României libere, cu privire la Puterile Centrale, singure vinovate pentru izbucnirea războiului mondial, Ungurii totuși au ținut să trimită în 1915 o delegație compusă din doi venerabili frunțași români, episcopul de nemuritoare pomenire Vasile Hossu dela Gherla și luptătorul memorandist Teodor Mihali, pentru a sonda terenul cercurilor guvernamentale române, în deosebi pentru a solicita neutralitatea lor binevoitoare.

Delegația ardeleană a fost primită cu toată dragoste și atenție. Regele Carol I i-a acordat audiență de o zi întreagă și ei i s'a destăinuit și « sfinxul » dela București, cum era numit în timpul

neutralității României, Ionel Brătianu, președintele Consiliului de miniștri de atunci.

Aflând că, orice s'ar întâmpla, viitorul neamului românesc e asigurat, Teodor Mihali cugeta că poate să exclare: Acuma pot să mor liniștit! — Ba să nu murim, ci să ne bucurăm de fericirea ce ne va fi dat să ajungem! Întâmpină episcopul Hossu.

— Bine, dar lui Tisza ce să-i spun? — Lasă pe mine! lămuri din nou episcopul, întocmesc eu totul așa ca să fie mulțumit și el, dar nici noi să nu ne trădăm bucuria ce o avem în suflet!

Când apoi, la Sântă Măria anului 1916, România începu opera de întregire națională, declarând războiul Monarhiei în palatul Ministerului de Externe austro-ungar din Viena, Ungurii și-au pierdut capul cu totul.

Pe când alte declarații de război erau urmate de proclamații imperiale-regești «către popoarele mele», de astădată asemenea proclamație n'a avut loc. Austro-Ungaria s'a mulțumit să înfierceze «trădarea» României cu un discurs al contelui Tisza István, în care se prorocea că trădătoarea nu va dobândi niciun salcâm din teritoriul Ungariei milenare.

Optimismul oficialității maghiare începu să se risipească foarte curând.

Ziarele marilor aliați au salutat cu tot entuziasmul intrarea României în acțiune, publicând și harta ei viitoare. De acum, această țară disprețuită își va întrei teritoriul și numărul locuitorilor, devenind una din cele mai importante din întreaga Europă. Iar când au văzut Ungurii, cum au fost primiți frații liberi de conaționali lor ardeleni — aproape toți intelectualii din comunele de pe lângă vechile hotare și o mulțime de țărani frunțași se înrolaseră ca voluntari în armata română — furia lor a fost și mai cumplită.

Se știe, însă, că furia și mânia sunt sftnici răi.

Guvernul unguresc, povățuit de Apponyi, a zămislit ideea nebună a unei zone culturale și etnice maghiare, cu gândul de a despărți, pentru totdeauna pe Românii de dincoace de cei de dincolo de Carpați.

Zona culturală maghiară. Prima măsură pentru înfăptuirea acestei zone a fost statificarea tuturor școlilor primare românești din județele situate de-a-lungul vechii granițe. Statificarea însemna, firește, maghiarizarea. Pentru ca această statificare să fie deplină, era vorba ca populația românească

băstinașă să fie deportată în interiorul Ungariei, iar în locul ei să se aducă coloniști maghiari.

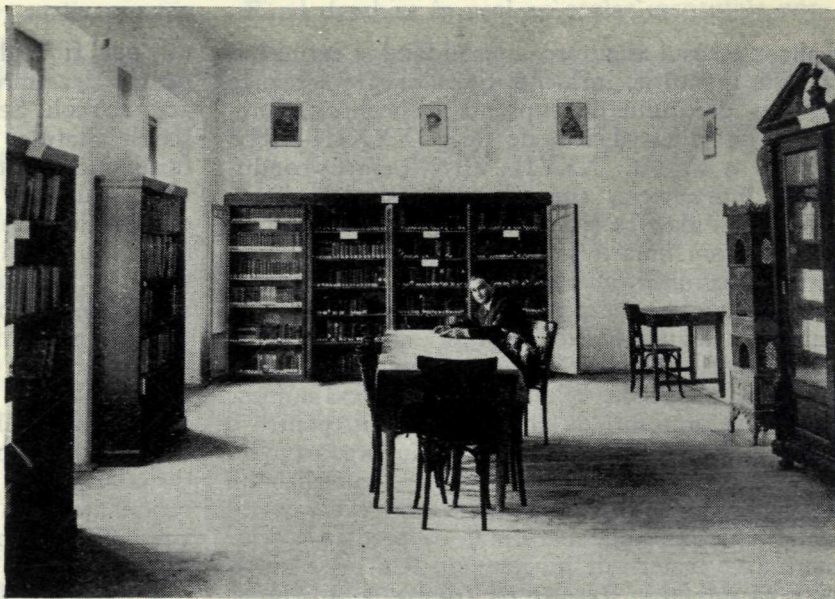
A doua măsură a fost înființarea comisariatelor ministeriale maghiare, pe lângă fiecare școală normală română.

Întâia lovitură a fost periferică, a doua centrală.

Interesându-ne aci, în mod deosebit, aceasta din urmă, să vedem cum o plănuise autorul ei, contele Apponyi?

Scrisoarea către mitropolitul Mihalyi. Cu data de 17 Iulie 1917, contele Apponyi adresează mitropolitului Victor Mihalyi din Blaj, scrisoarea ce urmează:

«Ministerul de culte și instrucțiune publică al Regatului Ungariei, Nr. 100.891—1917. VI b. Despre evenimentele din răsăritul țării noastre, parte concomitente, parte consecvente invaziunii române din țară, am primit dela cei în drept date care, cu evidența indiscutabilă a statisticii, aruncă o lumină uluitoare asupra spiritului antipatriotic ce stăpânește în unele din școlile normale greco-catolice de sub jurisdicția Excelenței Voastre și cu care învățătorii ce ies din aceste școli, pe terenul misiunii lor, molipsească apoi în vârsta cea mai fragedă a copilăriei sufletul sutelor de mii din straturile cele mai de jos ale poporului. Acest fapt întristător se împotrivesc, de bună seamă, intențiilor

Biblioteca

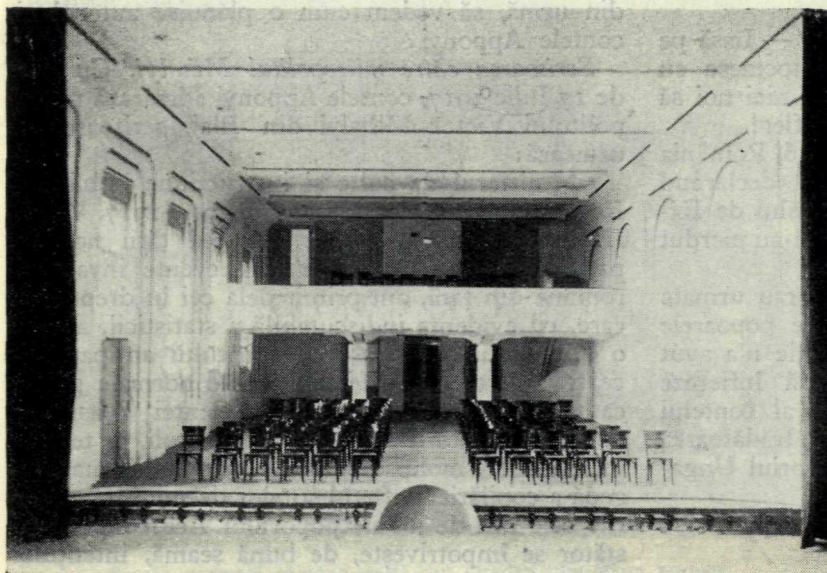
Excelenței Voastre și abia va fi putut să uluiască pe cineva mai mult decât pe Excelența Voastră. El își găsește explicarea în situația specială în care bisericile și instituțiile lor sunt organizate pe bază de naționalitate înrudită cu națiunile dușmane. Chiar în vederea acestei situații, însă, trebuie să

declar, în temeiul experiențelor, că e cu neputință ca autoritățile eclesiastice să poată lupta singure, cu succes, împotriva acestui rău. Fiindcă, însă, trebuie neapărat să asigurăm educația tineretului și mai cu seamă a învățătorilor lui în fidelitate neclătinată către Stat, am datoria strictă să caut și să

a dispune să nu se înceapă anul școlar 1917—1918 în școlile normale greco-catolice din Blaj, Oradea și Gherla, până când nu vom da autorizație specială. Rog pe Excelența Voastră să binevoiască a-și spune părerea cât mai curând. Primiți, Excelență, expresia sincerei mele stime. Budapesta, 17 Iulie 1917. (ss) Apponyi ».

Protestul Bisericii. Aceste măsurile abuzive ale ministrului de instrucție al Ungariei, echivalente cu o confiscare a învățământului normal confesional, au fost agravate prin altele ca: Regulamentul special al acestor comisariate Nr. 139.932—1917 VI din 18 Septembrie, cursuri de îndrumare, ordonanțe ș. a., făcute personal de faimosul ministru.

Impotriva lor, Biserica unită a protestat cu toată energia și demnitatea. Ea spunea că, din câteva cazuri izolate de «trădare» de patrie, nu se poate face o învinuire generală la adresa așezămintelor ei școlare. După ce normalistul termină cursurile și își ia diploma, nu mai are aproape niciun contact cu școala normală. Precum părinții nu pot fi pedepsiți pentru păcatele fiilor lor vârstnici, tot așa

Sala de reprezentatie a școlii normale române unite din Oradea

realizez această asigurare, consolidând și extinzând printr'o instituție, influența Statului. De aceea, în virtutea dreptului de supremă inspecțiune, întemeiat pe § 14 al art. de lege XXXIII—1868 și pe § 4 al art. XXVII—1876 pentru conducerea, îndrumarea, controlarea și supravegherea activității didactice și spirituale a școlilor normale amintite, am hotărât să numesc la fiecare din ele câte un comisar ministerial special, investindu-l cu atribuții ce se extind la oricare și la toate ramurile învățământului, atât din punct de vedere al educației, cât și al pedagogiei în general și al didacticei în special. E încă în deliberare să numesc sau nu și profesori de anumite materii, pentru a garanta afirmarea spiritului cerut în predarea lor. Aceasta e forma cea mai blândă a amestecului indispensabil al Statului; ea nu atinge caracterul confesional al școlii, nici limba de predare a celor mai multe materii de învățământ. Am mare încredere că intențiile Excelenței Voastre sunt aceleași ca și ale mele; de aceea, în loc de statificare, încerc această formă de colaborare. Am datorie imperioasă în situația mea plină de răspundere, să fac cel puțin atâta în interesul integrității patriei și al prezervării tineretului. Deoarece, însă, pregătirea acestor măsuri necesită timp mai îndelungat; iar înainte de luarea acestor măsuri nu admit să se înceapă activitatea didactică în des pomenitele școli, de aceea am onoare a ruga pe Excelența Voastră să binevoiți

nu pot fi reglementate școlile noastre normale pentru dezertarea câtorva învățători, foști elevi ai acestor școli. Se reglementează oare, în acest chip, școlile Statului și celelalte școli din care au ieșit furnizorii șarlatani ai Armatei, cari o păgubesc chiar acum, în marele războiu, dându-i bocanci cu pingele (tălpi) de hârtie, cămăși și tunici la fel, surrogate de alimente etc.? Dar oare seminarele teologice, aceste școli de educație clericală prin excelență, se închid, dacă uneori se întâmplă ca un cleric sau chiar mai mulți să cadă în apostazie? — Ce privește § 14 al art. de lege XXXIII din 1868 și § 4 al art. XXVII din 1876, la care se referă ministrul în adresa sa, ele prevăd numai dreptul de inspecțiune, nu și cel de conducere și dirijare. La fel vorbesc și art. XVIII—1879, apoi ordonanțele din 1905 și 1909. Ordonanța Ministerului Nr. 70.000—1905 vorbește, ce e drept, de detașarea unor profesori dela școlile Statului la cele confesionale, pe un timp oarecare, cu învoierea autorității bisericești. Dar aici nu se procedează așa, ci samavolnic.

N'a rămas fără răspuns nici Regulamentul comisariatelor amintit mai sus. Acest regulament jignea profund autonomia noastră bisericească și școlară. Legea admite dreptul de inspecțiune al Ministerului de două ori pe an și, numai în cazuri excepționale, de mai multe ori. Impotriva prevederilor legale, ministrul nu se mulțumește cu câteva

inspecții, oricât de serioase și amănunțite, ci institue comisariate, permanente, pe lângă fiecare școală normală română. Cu acest mod, ar trebui să institue câte un inspector pe lângă fiecare liceu și câte un revizor pe lângă fiecare școală primară. Ceea ce e absurd, firește. Mai departe, comisarul are dreptul să asiste la toate lecțiile, să supravegheze pe profesori și pe elevi — pe aceștia și acasă — să fie chemat la toate conferințele și acolo să-și prezinte observațiile. El e suveran mai infailibil decât Papa. Pe când credea, anume, nu e infailibil decât în materie de credință și morală, comisarii instituți de Apponyi erau decretați infailibili în toate materiile de învățământ, începând cu partea literară și sfârșind cu matematicile, fizico-chimicele, educația fizică. §§ 20 și 21 din Regulament îi autoriză să dea lecții tuturor profesorilor, iar în caz de conflict între directori și ei, totdeauna se va proceda în conformitate cu avizul lor. Mai putea fi vorba, în asemenea condiții, de prestigiu, de demnitate, de posibilitate de acțiune educativă nestânjenită? Ce era mai grav: Ministerul impunea susținătorului școlii și sarcini materiale. El era dator să pună la dispoziția comisarului cameră deosebită: luminată, încălzită, curățată. Episcopia, susținătoarea școlii, avea cel mult dreptul de a transmite Ministerului plângerile direcțiunii și ale profesorilor; atâta tot (§ 21).

Comisarul Téglássy Ferenc. Dispoziția ministerială și Regulamentul comisariatelor, analizate mai sus, erau, în sine, rele; nu puteau produce, deci, decât nemulțumiri, lupte, proteste, îndârjiri. A dori ca răul să nu aducă rău, este ca și cum ai vrea ca boul să nu ragă, calul să nu necheze, câinele să nu latre și altele, inevitabile ca acestea. Dar încă, dacă acest rău îl sporești cu altul și mai mare: lăsând să-ți execute aceste dispoziții și regulamente câte un ipochimen ca Téglássy Ferenc, fostul comisar ministerial dela școala noastră!

Fonf, flecar, având o imensă cicatrice în obrazul drept, ministrul nu-și putea alege un reprezentant mai caraghios, mai respingător. Episcopul Radu, după ce-l primi în audiența ce a venit să-i solicite, din ordin, nu din bunăcuviință sau din simț de datorie, a și spus: « Ministrul putea să aleagă alt comisar mai bun! » Nu odată se adeverește vorba cea: Omul la față 'nsemnat e și la suflet pătât.

Și așa a fost comisarul nostru!

El avea stigmatul nu numai în față, ci și în caracter. De origine Șvab, cu numele Brauner, după ce funcționă o serie întregă de ani cu acest nume, la școlile secundare ungurești din Deva și Timișoara, el se leapădă de numele părintesc și, pentru

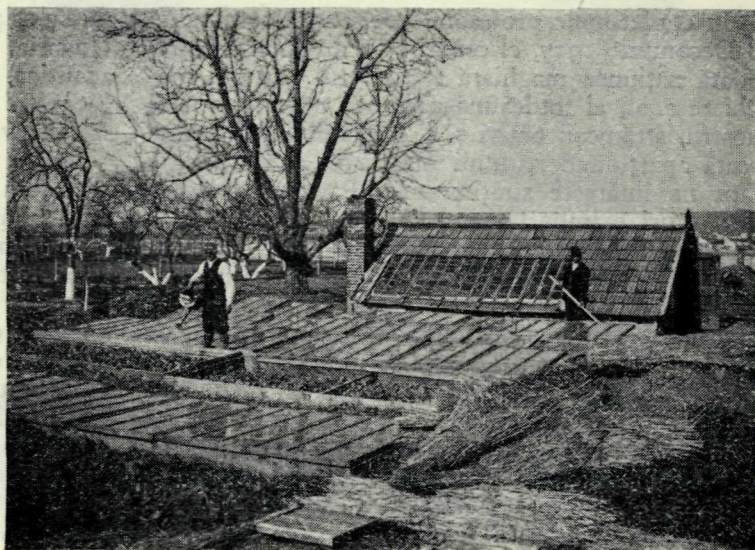
taxa de o coroană, obține numele neaoș unguresc de Téglási = Cărămidaru. Și, fiindcă în forma aceasta numele său era prea de șatră, începe să-l scrie cu doi ss și y. Iată-l, deci, nobil făcut, nu născut!

Insistăm asupra acestor amănunte, fiind foarte caracteristice pentru lichelismul, patronat sistematic de Statul « milenar » maghiar, care, în cele din urmă, i-a adus pieirea.

Activitatea lui. Dacă așa i-a fost figura, activitatea încă nu i-a fost mai atrăgătoare.

Abia a luat contact cu directorul și profesorii școlii și, în conferința de constituire a profesorilor dela 12 Octomvrie 1917, el a și provocat următoarea propunere-protest, formulată de Ilustritatea Sa, Dr. Gheorghe Miculaș, acum prepozit capitular, atunci director al acestei mult încercate școli, propunere pe care a și înaintat-o episcopiei, patroana și susținătoarea școlii. Ei spuneau cu atâta bărbăție și demnitate: « Lipsiți de dreptul autonomiei școlare a Bisericii noastre; mâhniți până în adâncul sufletului de dispozițiile umilitoare ale Regulamentului; jigniți în demnitatea noastră de educatori conștiințioși; umiliți înaintea elevilor noștri în reputația de părinți; despuiati de libertatea acțiunii pedagogice: cu toată umilinta și supunerea fiască ce o datorim Prea Veneratului Ordinariat, declarăm că starea aceasta umilitoare, ce ni s'a creat pe nedrept, nu suntem înclinați a o suferi ».

Fiind deschise în acel an școlar institutele nor-

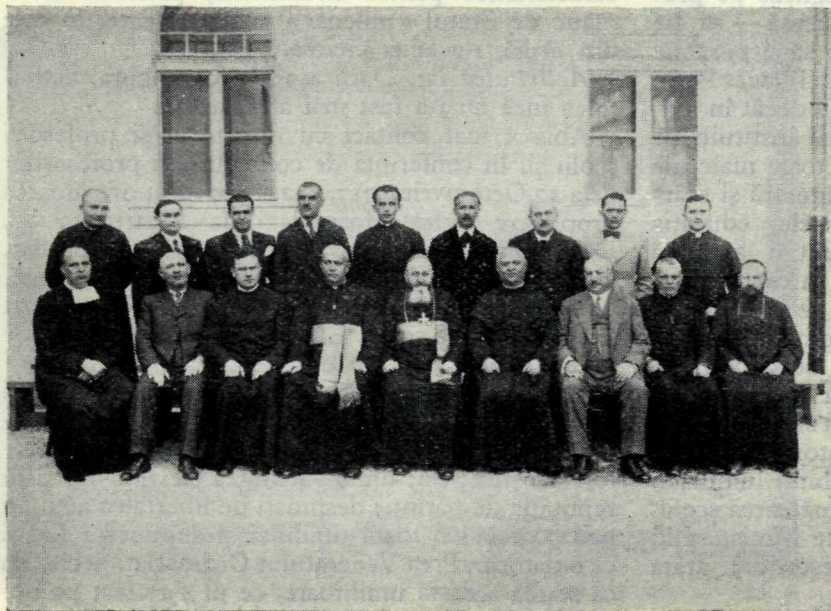
Ferma școlii: sera cu răsadnițele

male pe lângă rezervele convenite, răspuns în scris dela episcopie n'au primit; oral, însă, li s'a spus: « Trăiți, cum puteți, până la deslegarea definitivă a chestiei! »

În schimb, cu atât mai spornic la scris e comisarul. Rapoartele și observațiile lui iau, dela ședință

la ședință, caracter și proporții tot mai catastrofale. La început, direcția și profesorii își făceau convenițele întâmpinări oral și în scris; văzând, însă, că sunt de prisos, deoarece nu se ține seamă de ele, stau în expectativă.

Iată, câteva specimene din observațiile lui:

P. S. S. Episcopul Valeriu Traian Frențiu și corpul didactic

În conferințele profesionale dela 29 Noembrie și 8 Decembrie 1917, el cerea: « Să nu spunem niciodată națiunea maghiară sau poetul națiunii maghiare ș. a., ci totdeauna națiunea noastră, poetul nostru, strămoșii noștri ș. a. Nu numai fiindcă ne arată aparținând națiunii maghiare, ci fiindcă de fapt ne întărește simțimintele. Pare un bagatel, dar totuși e important ».

De sigur că e important. Ce poate fi mai important decât conștiința de noi înșine, de ființa noastră națională? Fără de ea, ce se mai alege de biata fire omenească? Se mai poate înălța deasupra turmelor de dobitoace și poate oare să nu rătăcească din greșală în greșală? De aceea ripostă imediat în aceeași ședință d-l Prof. Vasile Chirvaiu, că « nu se poate face mușama » din biata ființa noastră națională, iar P. director-canonice spunea în raportul său Nr. 11 din 31 Ianuarie 1918 către Episcopie: « A pretinde însă, ca noi Românii să zicem că Ungurii au fost străbunii noștri, este a afirma un neadevăr. Principiul fundamental al pedagogiei prescrie ca în școli să nu se propună decât adevărul ».

Din aceeași pricină, comisarul era foarte nemulțumit cu predarea materiilor patriotice, mai cu seamă: istoria, geografia și constituția Ungariei. Veșnica lui observație, făcută zi de zi după fiecare lecție și trecută și în procesele-verbale, era că pro-

fesorul de aceste specialități (întâiu P. canonic Petru Tămâian, pe urmă scriitorul acestor rânduri), nu cultivă de loc simțimântul patriotic. La istoria artelor, de pildă, a uitat să spună că un tablou de Feszty, care a făcut obiectul de admirație al Americii de Nord, acum e în pinacoteca Statului din Budapesta. În general, apoi, nici la istoria universală nu reliefează importanța elementului maghiar. Comisarul cerea ca fiecare lecție din aceste materii să fie un discurs patriotic.

Era revoltat apoi că, la muzică, nici n'a putut recunoaște cântările patriotice « Arpád apánk », « Mi piroslik » ș. a. din felul cum le executau elevii. Unul n'a știut să cânte nici « imnul » național maghiar. Mare crimă, firește.

Tot atât de mare crimă a fost că profesorul de geografie a uitat să predea, la geografia Ungariei, provinciile Bosnia și Herțegovina, săvârșind, prin aceasta, un atentat de neiertat împotriva integrității teritoriale a Statului « milenar » maghiar. Zadarnic i-a explicat profesorul că aceste două provincii au fost ocupate de monarhia austro-ungară abia în 1878 și în 1908 au fost anexate « la monarhie »,

fără a se preciza la care parte a ei, la Austria sau la Ungaria, și că nu sunt prevăzute nici în programa analitică, precum nu sunt tratate nici în cărțile de geografie aprobate de Minister, comisarul continua să fie revoltat și să se agite.

Dar el nu-și limita inspecțiile la activitatea ce se desfășura între zidurile școlii; cerceta pe elevi și acasă. Găsind, la o asemenea inspecție, în biblioteca lor câteva din publicațiile Academiei Române, apoi drama istorică « Zorile » cu subiect din revoluția lui Horia de St. O. Iosif, comisarul a raportat foarte indignat despre toate acestea, atât conferinței profesionale, cât și Ministerului. Venind apoi ordin să se inventarieze din nou biblioteca, eliminându-se toate cărțile antipatriotice și pornografice, profesorul de limba maghiară de atunci, d-l Gavrilă Tăutu, acum avocat, a profitat de ocazie, cerând să se înlăture aproape toate cărțile trimise gratuit de Minister, fiind, sub raport moral, maculatură. În deosebi, stabilea aceasta despre « excelentele » povestiri moderne ale romancierului și nuvelistului Mikszáth Kálmán: A jó palócok ș. a. dintre care unele batjocoreau cultul Maicii Domnului. Asemenea lecturi nu se pot tolera nici în școlile cinstite ale Statului, zicea D-sa, cu atât mai puțin în o școală de elită a Bisericii Unite! Această critică făcută de d-sa literaturii ungu-rești celei mai bune avea să-i fie fatală, ca și

întâmpinările de mai sus ale profesorului de geografie și istorie.

Afară de școală. Mai grave, decât observațiile și călcările pe bătătură, erau continuile bănuiele neîntemeiate ale comisarului. Auzind odată, la ora de cânt bisericesc, pe Prof. Grigorie Torsan că învață cu elevii cântarea « Impărate ceresc », a întrebat pe director: Despre ce împărat cântă profesorul și elevii, când se știe că Ungaria e regat, nu împărăție? Nici când i-a adus Octoihul și i-a tradus, din cuvânt în cuvânt, textul cântării nu s'a dumirir de deplin.

De aceea, împotriva prevederilor însuși Regulamentului Comisariatelor, el a declarat că are de gând să asiste nu numai la lecțiile de religie și de cânt bisericesc ce se făceau în școală, ci și la serviciile divine, precum și la exhortațiile ce au loc, la asemenea ocazii. Înțelegând episcopia acest gând al comisarului, cu adresa Nr. 904 din 3 Aprilie 1918, a protestat împotriva acestei violări a libertății religioase. Ministerul însuși a fost nevoit să recunoască enormitatea faptului și la 6 Aprilie a avertizat pe comisar s'o lase mai domol. Supărat pentru acest eșec, la 17 Aprilie el a spus directorului că episcopul l-a « calomniat » și « a mințit ».

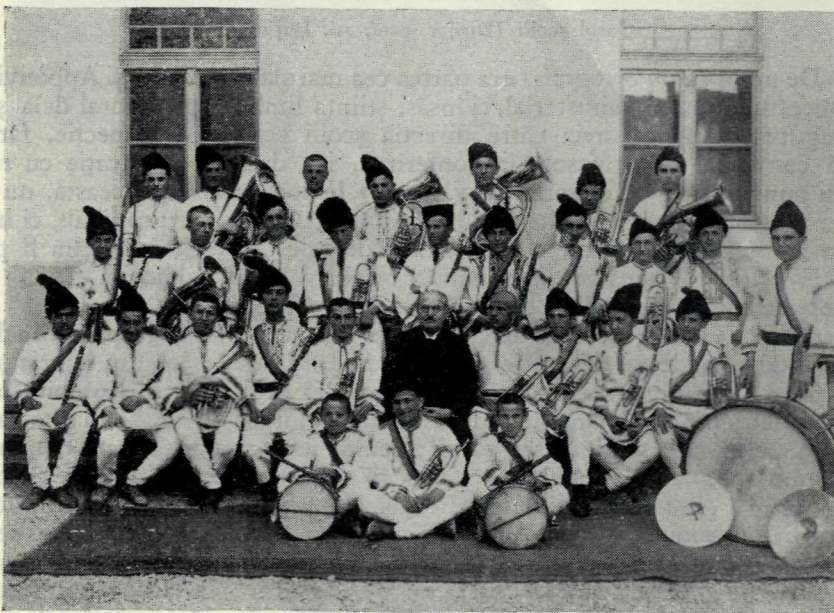
Cerând sancțiuni împotriva acestor necuviințe, episcopul Radu primește, ca răspuns, scrisoarea dela 17 Iunie 1918 a contelui Zichy János, ministrul instrucției ungurești la acea dată. În această scrisoare, ministrul invita pe episcop să precizeze care sunt, anume, aceste necuviințe și pentru ce situația lui de comisar la școala normală din Oradea a devenit imposibilă? În aceeași scrisoare ministrul, de acord cu reprezentantul său, dorește ca « corpul didactic al institutului în loc să urmeze atitudinea intransigentă de până acum, să se pregătească mai bine și să înțeleagă bunele intenții ale comisarului ministerial ».

La această scrisoare, episcopul răspunde cu un documentat memoriu, în care dovedește că reprezentantul Ministerului nu numai că e lipsit de tact și de înțelepciune, dar e brutal, incult, s'a cuibărit în școala noastră, ca la el acasă, confiscând autorității bisericești adevărata susținătoare a școlii, orice drept de inițiativă și directivă. Profesorii i-au declarat că părăsesc catedrele, dar nu înțeleg să mai colaboreze pe viitor cu acest comisar. Memoriul episcopului era însoțit de convenite piese justificative.

Sanțiuni. Sancțiunile cerute de episcop au și venit, dar nu așa cum le-a dorit acesta. Cu ordinul

Nr. 100.298—1918 VI C, Ministerul Instrucției din Budapesta, cerea înlăturarea dela catedre a profesorilor Dr. Ioan Georgescu și Gavrilă Tăutu, dețasați în partea a doua a anului școlar 1917—1918 dela liceul din Beiuș la această școală, din pricina atitudinii lor « antipatriotice », iar împotriva profesorului Dr. Vasile Chirvaiu, titularul catedrei de matematici al școlii, ordona cercetare disciplinară. Acesta din urmă era învinuit că nu arată progresul cerut în școală, că nu știe ungurește, nici nemțește, că e greoiu și nesigur în predarea didacticei, a organizației învățământului și a economiei, că a indus în eroare pe comisar cu privire la inventarul bibliotecii, că e antipatriot, etc.

Instituindu-se o comisie de judecată din canonicii Ilie Stan, Iacob Radu, Ioan Geț și Dr. Grigorie Pop, sub președinția canonicului Samuil Ciceronescu, la 15 Sept. 1918, examinând temeinic și amănunțit toate punctele, ascultând ca martori pe directorul Dr. Miculaș și pe profesorul Mihail Sălăgian, comisia l-a achitat de toate învinuirile. În deosebi afla caraghioasă acuzația că nu știe ungurește un profesor care toate studiile secundare și superioare, chiar teza de doctorat în teologie, a tipărit-o ungurește, anexând un exemplar din această teză, precum și însași apărarea profesorului redactată anume în ungurește, ca să dovedească

Fanfara (Dirijor S. Haar)

gradul de cunoștințe ce are în această limbă.

De unde venea această învinuire că Prof. Chirvaiu nu știe ungurește? La începutul anului școlar 1917—1918, el era, profesorul cel mai tânăr, secretarul de ședință al conferințelor profesionale. Constatând el în textele redactate de comisar ce urmau să fie trecute în procesele-verbale ale ședin-

țelor mai multe greșeli de ortografie ungurească precum erau: «alat» pentru «alatt»; «miat» pentru «miatt», «véget» pentru «végett»; «avatot» pentru «avatott», a întreat ironic, dacă trebuie să le treacă la procesul-verbal cu sau fără greșeli de pană?

Corul școlii (Dirijor prof. Al. Iluțiu)

De notat că nu ortografia era partea cea mai slabă a acestui comisar ministerial, ci însăși știința limbii ungurești. Intr'un aviz către direcția școlii scria să convoace pe profesori la conferință, iar dacă nu sunt în oraș — el scria «a városon» în loc de «a városban» — să-i cheme de oriunde. Curat vorba ceea: Șade hârbu 'n cale și râde de oale!

Sfârșitul. Disgustat de înlăturarea samavolnică dela catedre a celor doi profesori dela Beiuș (Georgescu și Tăutu); scârbit de șicanele ce era nevoit să îndure zi de zi și oră de oră, mai în urmă de procesul disciplinar pe nedreptul urzit contra Prof. Chirvaiu; mâhnit până în adâncul sufletului că Ministerul ne osândește fără să ne asculte, iar, ca răspuns la toate protestele, ne pune în vedere un jug și mai greu, — P. director Miculaș, la 24 Sept. 1918, demisionează din post. În acest act el spune: «Mi-am sdruncinat nervii în anul trecut; mai departe nu mai pot».

Insuși prepozitul și vicarul general Dr. Florian Stan era de părere că, decât să funcționeze școala, în condițiile date, mai bine e să se închidă. În asemenea condiții, credea el, nu se poate face operă de educație, ci de corupție.

Singur episcopul Radu era de altă părere.

Cu toate greutatele survenite, el a ordonat reînceperea în termen a activității școlare în anul 1918—1919, trimițând vorbă profesorilor să rabde tot, măcar și lemne dacă ar tăia pe ei comisarul

ministerial, fiindcă, cine rabdă până la sfârșit, se va mântui.

Iar Părintelui-canonice Miculaș a refuzat să-i primească demisia.

Și acum, din perspectiva a 16 ani, trebuie să recunoaștem că părerea episcopului era cea mai bună.

Din situația înaltă în care se afla, el era cel mai în măsură să-și dea seama de oportunitatea sau de inoportunitatea fiecărui gest.

El știa că desnodământul final al marelui tragedii naționale, din care bașbuzucismele comisarului ministerial erau un simplu episod, se apropie de sfârșit, iar roi, ca fecioarele cele înțelepte din evanghelie, trebuie să fim oricând gata și cu candelile pline.

Din fericire, pentru școală, în noul an 1918—1919 Téglássy n'a funcționat nici o lună.

Năruindu-se toate fronturile monarhiei și ale Puterilor Centrale, prietenii săi din Minister l-au revocat «imediat și definitiv» (azonnal és véglegesén), pe semne ca să nu-l surprindă revoluția între Valahii atât de urgișiți.

Mai notăm, pentru cunoașterea acestui comisar pe care miniștrii

Zichy și Apponyi, îi dau ca model de urmat corpului profesoral dela școala noastră, că nu venea odată în inspecție, fără revolver în buzunar.

Educație cu revolver!

Și aceasta, nu undeva în Patagonia, între Zuluși sau canibali, ci în Regatul Mariei, în țara Sfântului Ștefan, cum îi plăcea să se numească Ungaria de altădată.

Nu pot să încheiu acest capitol dureros, dar glorios din istoria școlii, fără să remarc și un alt fapt de o deosebită frumusețe etică.

E solidaritatea cea mai deplină a tuturor factorilor cari compuneau școala de atunci: director, profesori și elevi.

Și e mare lucrul acesta.

Abia acum ne putem da seama de mărimea și însemnătatea lui.

Dacă unitatea și solidaritatea corpului didactic se poate înțelege până la un punct, dată fiind pregătirea omogenă (teologică și științifică) a lor, în schimb identificarea absolută a tuturor elevilor cu interesele superioare ale școlii, nu cu cele personale ale lor, e un fenomen de o rară puritate morală. Elevii refuzau orice contact și propunere amăgiitoare din partea comisarului. Îl numeau «Satana».

Iar când se purta brutal cu elevii-ostași, trimiși de pe front la școală pentru un curs de trei săptămâni, puțin a lipsit ca aceștia, în indignarea lor,

să nu isprăvească cu el, militărește, ca pe front. A trebuit să intervină, cu toată autoritatea sa de părinte, dirigintele lor să-i abată dela acest gând sinistru. El îi mângâia spunând-le: « Lăsați-l, căci s'a îngrijit Dumnezeu, să nu crească copacii până în cer! »

Și, în adevăr, așa a fost.

« Când dobândim lumea, atunci în groapă ne punem! » spune o cântare de prohod. Și așa a fost prohodul comisariatului lui Apponyi și al Ungariei milenare: din culmea amenințărilor și a îngâmfarilor, în prăpastia becisniciei și a ignominiei.

Am ținut să amintesc toate acestea astăzi, când începe să se vorbească de revizionism ungueresc, pentru ca, dându-ne seama de primejdiile ce ne amenință, să mulțumim lui Dumnezeu că n'a îngăduit ca răutatea omenescă să fie atât de puternică, pe cât e de obraznică și să-i cerem harul nespuse de mare de a fi aci, în valea Crișurilor, ca și în aceea a Someșului, a Tisei, a Mureșului, a Dunării și a Nistrului sentinele neadormite ale Românismlui și ale Creștinismului.

În rugăciunile noastre de toate zilele să cuprindem și exclamarea: « Doamne, ferește-ne de nebulnia Ungariei! »

ALTE PERSONALITĂȚI. Spre această școală au gravitat, în anume împrejurări, și alte personalități de seamă. În primii ani ai întregirii noastre naționale, când necesitățile noului Sta românesc au desorganizat cadrele vechi ale școlii, părinții canonici, aproape toți foști profesori, n'au pregetat să-și ofere serviciile lor, pentru diferitele ei nevoi.

Astfel, în anul școlar 1922—1923, funcționează ca profesor de limba franceză *Florian Stan*, doctor în dreptul canonic, prepozit capitar, arhiereu-vicar al episcopiei. El e unul din puținii intelectuali ai acestei regiuni, care, înainte de marel războiu, cunoștea această limbă, o preda gratuit elevilor, și, precum ni se spune, ar fi instituit chiar o mică fundație pe lângă liceul românesc din Beiuș, pentru elevii cari se disting la acest studiu. Anuarele numitului liceu din anul 1901/2 și până în anul 1906/7 atestă că el, în tot timpul acesta, preda ca obiecte facultative: limba franceză în două ore pe săptămână, iar stenografia într'una. Energic, inteligent și stăruitor cum era, parcă prevăzuse de pe atunci că în curând vor veni timpuri, când programele oficiale și certificatele vechi nu mai prețuesc aproape nimic, când trebuie revizuite serios nu numai cunoștințele, ci mai ales orientările

noastre de altădată. Foștii lui elevi îi sunt recunoscători că le-a dat arme de-o nebanuită putere, pentru aceste zile de « răsturnarea valorilor ». — Dar el a mai avut și alte legături cu această școală, în afară de calitatea aceasta, întâmplătoare, de profesor de franceză. Anul școlar 1917—18 a fost, precum arătam în altă parte, cel mai tragic din toată existența de un veac și jumătate a acestei școli. Nimeni dintre toți Românii din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș nu s'a ridicat să înfierceze cu atâta energie și demnitate ca el atentatul ministrului Apponyi împotriva ființei noastre naționale. Pe când alții se îmbuibau la banchetele date la Sibiu de omul stăpânirii unguerești de atunci, baronul Petrichewich Horváth Emil și, fără prea mult scrupul, cedau Statului maghiar peste 300 de școli românești la granița de Est a Ardealului, pentru înfăptuirea așa numitei « zone culturale », — modestul vicar al episcopiei unite din Oradea, cu riscul de a-și atrage, în plin războiu mondial, toată urgia acestei stăpâniri, pornită pe nedreptate și răzbunare, declară într'unul din cele mai răspândite ziare din Budapesta: « Pe noi în adevăr ne-a cutremurat ordinul ministrului, comunicat prin mitropolia dela Blaj... Nu ne împacăm cu dispoziția ministrului. Dacă aş avea o sută de

Orchestra simfonică (Dirijor prof. Al. Ilușiu)

mâini și o sută de picioare, cu toate aş lucra împotriva ei... Poftim și scrie: *eu, vicarul episcopesc atribui acest ordin exclusiv împrejurării, că Apponyi este de 71 de ani*. (Vezi articolul « Inchiderea școlilor normale românești. Vicarul episcopesc din Oradea, Stan, împotriva lui Apponyi » de Dr. Szilágyi Hugó în « Pesti Napló » din 15.8.1917, pag. 7).

Ce am subliniat noi în această traducere, era subliniat și în originalul unguuresc. — Deși preocuparea principală atunci era războiul, totuși aceste declarații bărbătești au impresionat puternic. Rectorul îmbătrânit din capul departamentului cultelor Ungariei de atunci, ministrul Apponyi, care prin activitatea lui catastrofală își pironea pe cruce propria sa țară, n'a dat niciun răspuns, ci a autorizat pe secretarul general Nemenyi Imre, să spună că nu-l cunoaște personal și nu știe să fi vorbit vreodată împreună chestiuni privitoare la școală, despre care încă fusese vorba în declarațiile vicarului român. Ca și când corespondența oficială n'ar fi și ea un mijloc de comunicare spirituală tot atât de importantă ca și întrevederile personale și comunicările orale!

Asupra calvarului acestei școli avea să revină și în România întregită, fiindcă s'au cam dat uitării meritele și, în schimb, în fruntea trebilor, au ajuns «zeii cari... aproape toți încremeniți de spaimă se tupilau prin beciuri necunoscute». De aceea își însușește în totul plângerile corpului didactic al școlii repetând franc, că «acest institut prin meritele sale nepieritoare din trecut, ne-a devenit sanctuar, iar profesorii cari au stat locului — unșii Domnului». Mai notează cu un curaj, care-i face cinste, că anume directorii și secretarii generali din ministere nu sunt vrednici să intre în această școală decât «descoperiți și desculți», în semn de respect și pietate.

Tot atâta cinste îi face acestui vrednic vicar episcopesc și inspecția făcută școlilor primare românești din județul Satu-Mare, în primăvara anului 1909, din 19 Aprilie până în 21 Mai. Raportul prezentat de el, episcopiei unite din Oradea, în ziua de 28 Mai, e un document cum puține avem relativ la situația învățământului nostru rural de pe vremuri. El desvăluie cu toată sinceritatea rănilor, din care sângea acest învățământ, arătând și leacurile tămăduirii. Preoții, cu unele excepții onorabile, nu-și îndeplineau chemarea de directori școlari. Lăsați de capul lor, învățătorii corespondau direct cu revizorul unguuresc, evitând contactul cu episcopia, se făceau membrii societății de maghiarizare «Széchenyi» ș. a. Ca să-și câștige merite «patriotice», ei decretau, de conivență cu revizorii și subrevizorii unguri, școlile noastre românești școli cu limbă de predare în cea mai mare parte sau chiar în întregime unguurească și pândeau prilejul bine venit pentru a trece cu totul în slujba Statului. Unii învățători erau atât de lași, temându-se să nu li se refuze ajutorul de Stat, încât nici firma școlii noastre românești n'o făceau din inițiativă proprie, ci după indicațiile inspectorului Bodnár, care ordona ca inscripția unguurească să fie mare, impunătoare, iar cea românească abia vizibilă. Pentru înlăturarea acestor abuzuri, el cerea să se oprească orice corespondență directă a școlii cu inspectoratul și cei vinovați de

abuzuri mai grave să fie pedepsiți exemplar. Nu înșirăm toate constatările făcute de el în cele 70 de parohii cu tot atâtea școli din județul Satu-Mare, fiindcă mulți din cei de atunci sunt în vîieță și am prileji, poate, atâtea supărări zadarnice.

Ținem să întregim, însă, aceste date biografice ale vicarului episcopesc Stan cu alte amănunte privitoare la activitatea sa de educator. Pe timpul când se afla el ca director al Seminarului român unit din Oradea, ziarul «Pesti Hirlap» din 6.3.1912, p. 34—35, publică un veninos articol, plin de neadevăruri și calomnii, intitulat: «In cuibul de căpetenie al Daco-Românismului», care, după părerea autorului anonim este numitul Seminar. El găsește legitimă indignarea plebei maghiare, care în 1892 a spart geamurile reședinței episcopului Mihail Pavel, «cel mai primejdios agitator daco-român», iar instituturile ocrotite de el în Oradea și la Beiuș tot atâtea viespare. Pe patriotardul maghiar îl durea că «instigatorii cei mai demagogi ai Daco-Românismului, aproape fără excepție, se recrutează dintre Valahii greco-catolici». Aminteste pe frații Vasile și Constantin Lucaciu, parohi uniți amândoi, unul în Șișești, celălalt în Crai-Dorolț, pe Justin Popfii, pe canonicii Fl. Stan și S. Ciceronescu, iar dintre cei în vîieță nu-l putea ierta pe d-l Iuliu Maniu, «pe care-l putem cunoaște foarte bine din rolul său de musafir politic la Budapesta.» Vina cea mare și în veci neiertată, însă, a acestui seminar era că a ocrotit pe cei 16 studenți români eliminați dela Academia de teologie romano-catolică din localitate, până ce și-au terminat studiile și au intrat în via Domnului.

Cu aceasta am ajuns la alt capitol interesant din luptele purtate de el pentru neam și lege, dar, neavând legături cu școala normală, amânăm înfățișarea lor pentru altădată.

Ilie Stan, de asemenea canonic, între anii 1921 și 1924, face pe catehetul școlii. Era în elementul său. Fusese doar, înainte de marele războiu, 17 ani de-a-rândul profesorul de religie și duhovnicul școlilor secundare din Beiuș (liceul de băieți Samuil Vulcan și cel de fete Mihail Pavel). La această școală de educație prin excelență, își putea înfăptui pas de pas la lecții, la predici, la retrageri duhovnicești, idealul pedagogic creștin, pe care într'un studiu mai vechiu («Religiunea ca factor al creșterii») îl formulase cu cuvintele apostolului Pavel: «Până ce Hristos va prinde chip în voi» (Galateni IV, 19). Bun cunoscător al sufletului omenesc, mai cu seamă al tineretului, pentru care avea adevărată dragoste, el întrebuița contrastele, pentru a limpezi bine ideile. Și, în adevăr, cum ai putea înțelege mai bine spiritualismul decât în opoziție cu materialismul, transcendența în opoziție cu imanența, idealitatea în opoziție cu realitatea, sufletul cu trupul, credința cu știința? Nu rămânea însă la noțiuni abstracte, ci știa să lege foarte bine postulatele ideale ale credinței și

moralei creștine de înfăptuirile practice ale creștinilor adevărați, mai cu seamă de virtuțile sfinților. Cine l-a auzit vreodată povestind cum fiica celebrului academician francez Littré a convertit pe tatăl ei din nou la practica vieții religioase, abandonată din tinerețe, nu va uita niciodată că un caracter e mai de preț decât un învățat oricât de mare, lipsit de această podoabă; că dragostea adevărată e, în definitiv, cea mai covârșitoare putere.

Iacob Radu încă a fost profesor de istorie și de drept constituțional al școlii în 1922—1923. Fiind unul din cei mai reprezentativi cărturari ai Ardealului, din pana căruia a publicat și Academia Română două lucrări importante (una despre Manuscriptele din biblioteca episcopiei unite din Oradea și alta despre lucefieri rătăcitori: Samuil Micu și Gheorghe Șincai), merită să-i fixăm aci principalele date biografice, mai ales că în 1932, cu prilejul morții sale, au fost trecute prea sumar în câteva ziare și reviste. Născut la 2 Ianuarie 1869, în Tâmpăhaza, astăzi Rădești, județul Alba, din părinți țărani, el face aceleași studii ca și fratele său mai mare, episcopul-martir Dimitrie. Anume: cele primare, în comuna natală și la călugării franciscani din Aiud (unde învățase pe vremuri și părintele filologiei române Timoteiu Cipariu), cele secundare la liceul S. Vasile din Blaj, iar cele superioare (filosofice și teologice) la Roma. Aci e hirotonit de preot la 17 Aprilie (ziua de Paști) 1892, prin punerea mâinilor Păr. Ștefan Ștefanopoli, arhiepiscop de Philippi. La 1 Aprilie 1893, el vede și participă la cel dintâiu pelerinaj mixt (clerici și mireni) la Roma, condus de Victor Mihalyi, atunci episcop de Lugoj, mai apoi mitropolit la Blaj, și organizat de Vasile Hossu, atunci profesor de teologie și redactor în acest orașel, mai târziu episcop de Lugoj și de Gherla. Reîntors în țară, timp de doi ani și jumătate, el funcționează ca administrator parohial în Șermaș, județul Ciuc, de unde trece la București, pentru a lua succesiunea fratelui său Dimitrie ca profesor la seminarul catolic și mai ales ca paroh al Românilor Uniți din capitala ce se simțea de pe atunci că are să devină a tuturor Românilor, fără deosebire de confesiune religioasă. Spirit latin, crescut în tradițiile luminoase ale miciei noastre Rome dela confluența Târnavelor, precum și mai ales în acelea ale Cetății Vaticanului, el nu s'a putut împăca cu atmosfera grea de germanism sufocant ce începea să apese asupra numitului seminar. La 1 Septembrie 1899, el intră ca arhivar și bibliotecar în slujba eparhiei Lugojului. La 17 Aprilie 1902, e numit paroh, protopop și vicar al Hațegului. La 18 Mai, același an, conduce pelerinaj de creștini evlavioși la mănăstirea Prislopului din apropiere, ctitoria de pe vremuri a domniței Zamfira, fiica lui Moisi-Vodă. Reuniunea învățătorilor din districtul Hațegului, în adunarea generală ținută la 5 Octomvrie, tot în acel an, îl proclamă de președinte al ei. Ajutat de

bunul său prieten Ilie Dăianu, atunci protopop al Clujului și director al revistei « Răvașul », precum și de Valeriu Traian Frentiu, atunci protopop al Orăștiei, el organizează cele dintâi misiuni populare religioase în parohiile Cugir și Orăștie. După pilda prietenului și a maestrului său Aug. Bunea, luptă și el într'un meeting împotriva legii școlare Apponyi la 7 Aprilie 1907. În 1908 și anii următori, supraveghează opera de reconstruire a numitei mănăstiri a Prislopului, târnosită în cele din urmă la 25 Mai 1913 de episcopii Vasile Hossu și Valeriu Tr. Frentiu. La 10 Oct. 1911 a fost numit canonic în capitulul catedralei din Lugoj, iar în 1914 face schimb cu colegul său Corneliu Bulcu dela Oradea. În capitulul de aci urcă toate treptele până la cea mai înaltă, aceea de prepozit. Pentru vrednicile sale eclesiastice, Papa îi acordă titlul de prelat și de protonotar apostolic, iar pentru cele culturale și naționale (a fost și el osândit la moarte, împreună cu nepotul său Păr. Ioan Teușan, prof. la liceul Vulcan din Beiuș, de către regimul bolșevic al lui Bela Kuhn), Regele îl face mare ofițer al ordinului « Coroana României ». În afară de o mulțime de colaborări la publicațiile noastre periodice: *Gazeta Transilvaniei*, *Unirea*, *Cultura Creștină*, *Enciclopedia Română*, *Vestitorul ș. a.*, a publicat următoarele lucrări independente: 1. *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului, Lugoj 1912*; 2. *Biserica Sfintei Uniri din Tâmpăhaza-Uifalău (astăzi Rădești), Oradea 1911*; 3. *Dreptul de patronat, Blaj (Cultura Creștină), 1921*; 4. *Monografia orașului Oradea în Buletinul Soc. Regale Române de Geografie, București 1921*; 5. *Vieța și operele episcopului Demetriu Radu, vol I. Predici, Oradea 1923*; 6. *Manuscriptele bibl. episcop. Oradea și 7. Doi lucefieri pribegi: S. Micu și Gh. Șincai, amintite mai înainte, în editura Academiei Române*; 8. *Samuil Vulcan, episcop român unit al Orăzii (1806—1839) și Biserica ortodoxă română, Oradea 1925*; 9. *Fundațiunea episcopului D. Radu, Oradea 1925*; 10. *Răspuns și apărare, Oradea 1927*; 11. *Episcopul Vasile Erdeli-Ardeleanul, Oradea 1928*; 12. *Foștii elevi români uniți ai Școlilor din Roma, Beiuș (Observatorul, 1929*; 13. *Istoria Diecezei gr.-cat. de Oradea. Partea I a Schematismului jubilar, Oradea 1930*; 14. *În memoriam [Demetrii Radu], Oradea 1930*; 15. *Două conferințe, Oradea, 1930. [După date inedite ale Prof. I. Rațiu din Blaj].*

ELEVII școlii, potrivit statisticii făcute cu ocazia acestei aniversări, au fost în total 3669; în medie generală pe an cam 25 de absolvenți. Ei se recrutau în rândul întâiu, din satele Bihorului românesc, dar și din alte părți. Tot așa a fost, firește, și influența acestei școli. Învățătorii ieșiți de pe băncile ei au desvoltat o activitate din cele mai binecuvântate nu numai în județul de baștină, ci și în județele vecine: Sălaj, Satu-Mare, Maramureș, apoi în Arad, Bichiș, astăzi în Ungaria, în Sabolci, tot acolo, de asemenea în județele Bănatului: Caraș,

Severin, Timiș și Torontal. În deosebi, în aceste din urmă județe, normaliștii dela Oradea aveau mare trecere. Bine pregătiți în muzica vocală și instrumentală, acești învățători întemeiază coruri și fanfare, contribuind în largă măsură la întemeierea culturii muzicale care, se știe, nicăieri nu e atât de desvoltată ca acolo. Cât de mișcătoare au fost evocările Păr. prepozit capitular dela Lugoj Ioan Boroș, istoric de mare merit, care în cuvântarea sa ocazională și-a adus cu pietate aminte de fostul său învățător, înaintea cu aproape opt decenii, absolvent al acestei școli jubilară.

Dar și în alte regiuni ei au lăsat urme trainice de activitate rodnică. Dacă despre cei mai vechi avem știri mai puține, despre cei ce au urmat cursul sistematic de doi ani în zilele episcopului Erdeli-Ardeleanu, de trei ani sub urmașul său Pop Sălăjanul și de patru ani sub episcopii Pavel și Radu, având, firește, totdeauna patru clase secundare la bază, iar astăzi având perfect aceeași organizație ca și cele de Stat, — avem informații bogate. Din cei mulți, notăm în treacăt numele unui Pop Ilie, de fel din Vadul Crișului, astăzi Vadul Carol II, fost învățător în comuna natală, apoi în Cordău, Chereșu, Stâna, tată a șapte copii, unul mai distins decât celălalt, din familia căruia, ca dintr-o răsădiniță bogată, au răsărit cei mai de seamă cărturari ai satelor: preoți și învățători în tot cuprinsul vast al eparhiei orădene de altădată. — Asemenea pe al lui Maghiar Paul, născut în Chilia-Satu Mare, fost învățător în Sanislău, bun cântăreț și autor de melodii populare mult gustate. În părțile Sălajului, și astăzi se cântă multe melodii așa cum le modelase el cu o jumătate de veac în urmă. Familia lui încă a odrăslit multe vârstare alese. — Cioara Gheorghe, de fel din Moftinul Mic, jud. Satu-Mare. Cântăreț neîntrecut pe vremuri. A fost adus la Oradea, unde a fost podoaba eparhiei decenii întregi, încă din zilele marelui episcop Erdeli-Ardeleanu. — Bone Alexandru, originar din Terebești-Satu Mare, a fost și el învățător în Sanislău. Gospodar de seamă, el a servit ca model țăranilor și a fost unul din ctitorii principali ai bisericii din această frunțasă parohie, falnică și încapătoare ca o catedrală. — Gavrilă Pall, născut în Tarcea-Bihor, a fost pedagog cu dar dela Dumnezeu. Lecțiile lui erau incomparabile; erau atât de interesante, încât elevii erau fascinați; nu puteau să nu fie atenți. Prin aceasta, el a servit ca model strălucit pentru normaliștii cari veneau la școala de aplicație de sub conducerea lui să învețe practica învățătorească. Fiul său Augustin, a fost pictor cu mare reputație nu numai în țară, ci și în orașul-lumină, la Paris. — Pedagog distins a fost și Grigorie Torsan, născut în Semlac-Arad, fost învățător la școala de aplicație, cântăreț al catedralei și profesor de cânt și tipic bisericesc pentru normaliști. Dar nu mai continuăm. Ne-ar trebui multe pagini pentru a urmări răspândirea și înrăurirea avută de elevii acestei școli în vasta

operă de organizare a noului Stat românesc, mai cu seamă pe terenul învățământului ca inspectori, ca revizori, ca subrevizori, ca directori ori chiar numai ca titulari la catedră. D-l ministru Dr. *Constantin Angelescu*, găsește la 28 Mai 1934, că această « școală normală va putea servi, drept model, celorlalte școli din țară . . . în toate privințele ». De aceea renunțăm la această idee, mai ales că monograful școlii d-l Prof. V. Bolca, închină un capitol destul de bogat de 20 de pagini « elevilor ». Mai potrivit mi se pare să arăt altceva:

Școala de educație muzicală și Societatea corală « Unirea » încă gravitează spre această veche școală normală. Câteva cuvinte și despre acestea. Cea dintâi a fost întemeiată în toamna anului 1924 de profesorul-compozitor Francisc Hubic Vertileanu și s'a desvoltat frumos sub patronajul P. S. S. episcopului unit Frențiu, care cu o înaltă înțelegere a nevoilor noastre culturale a pus la dispoziție săliile necesare instrucției muzicale în localul acestei școli. Incepând cu un modest curs primar, apoi pregătitor, Școala de educație muzicală s'a transformat într'un adevărat conservator, ca toate instituțiile similare din țară. Pe lângă directorul fondator, d-l Hubic Vertileanu, în corpul didactic al acestei școli se găseau și alte personalități artistice: d-na și d-l Ștefan Mărcuș, bursierii Societății pentru fond de teatru român de pe vremuri, bine cunoscuți în tot cuprinsul Ardealului; apoi d-nii Iluțiu, Pop, Anca ș. a. La aceștia s'au adăugat și alte elemente de mare valoare artistică: Elena Diamant-Eichner, Gabriela Macalik (pentru pian), Iosif Roth și Iosif Weisz (vioară), Samuel Haar (instrumente cu vânt) ș. a. Un întreg corp didactic, care merita cu atât mai mult stima și admirația tuturor, cu cât își îndeplinea gratuit sau aproape gratuit greaua sa misiune. — Potrivit cu numărul claselor, a crescut și numărul elevilor. Dela un mănunchiu de ucenici timizi, la început, ei ajunseră în 1921 peste o sută și să dea audiții muzicale de prima calitate. Astfel notăm din programul întâiei lor audiții muzicale, dată la 16 Martie 1930, în teatrul Regina Maria din Oradea, pe lângă bucăți ușoare și cunoscute din compozitori români (Hübsch, Rădulescu, Costescu, Hubic), Op. 14 Reiter Quartet de Haydn, imnul lui Mendelssohn, aria din « Un ballo in maschera » de Verdi, apoi simfonia I de Haydn. — La audiția a doua, dată la 8 Iunie 1930 în sala « Cercul Catholic », de asemenea s'au executat pe lângă arii naționale (doine de T. Brediceanu, G. Dima, I. Borgovan) și « Iosif în Egipt » de Mehul, apoi marșurile de Grieg, Halling și Beethoven; serenade de Moskovsky; Recondita l'armonia de Puccini; arii din Traviata de Verdi; Op. 525 de Mozart, executat de orchestra școlii. — Cea mai remarcabilă audiție a Școlii de educație muzicală din Oradea a fost, însă, de bună seamă, cea dela 14 Iunie 1931, dată la teatrul Regina Maria din acest oraș. Cu acest prilej, pe lângă un concert cu bucăți bine alese din

Beethoven, Schubert, Haydn, Staut, Ponchielli, T. Brediceanu și Verdi, s'a reprezentat și opera comică într'un act « Păpușa din Nürnberg » de A. Adam, în traducerea d-lui St. Mărcuș. Această audiție era cu atât mai remarcabilă, cu cât așa ceva nu se obișnuște nici la școli cu tradiții artistice vechi, necum la una începătoare ca aceasta. — Solicitând zadarnic dela Stat, dacă nu o subvenție bine meritată, fiindcă atunci se pronunța tot mai mult « criza », cel puțin recunoașterea dreptului de publicitate, pe care-l aveau și alte conservatoare, această Școală de educație muzicală cu o misiune națională atât de importantă la granița de Vest, a fost nevoită să-și suspende deocamdată orice activitate. — În schimb, dela 1 Ianuarie 1933 se afirmă tot mai mult *Societatea de cântări « Unirea » din Oradea*.

Scopul acestei societăți este cultivarea și promovarea cântărilor bisericești și a celor profane, precum și înzestrarea corului catedralei române unite din capitala Crișanei cu instrumente muzicale cu coarde și vânt, apoi construirea unei orge moderne cu mai multe zeci de registre. — Mijloacele fixate pentru atingerea acestui scop sunt: a) Școala de educație muzicală; b) Repetițiile corale săptămânale; c) Concerte și serate muzicale; d) Participarea oficială a corului la serviciile divine dela Catedrala Unită din Oradea și dela alte biserici; e) Cotizațiile membrilor. — Aceste cotizații variază. Cele mai mari sunt ale membrilor onorari. Ale membrilor fondatori sunt de câte 600 de lei pe an, iar ale celor ajutători de câte 120 lei. — În afară de taxe și donații, Societatea realizează venituri frumoase din beneficiile concertelor, seratelor, audițiilor muzicale ce dă din când în când.

Deși e în funcțiune abia de doi ani, tânăra societate se poate fâli, cu toate acestea, cu unele manifestații de înaltă valoare artistică. Așa a fost opera Patimile Domnului (La Passione), de celebrul compozitor eclesiastic al Italiei, Don Lorenzo Perossi, dată de ea la 2 Aprilie 1933, pentru a comemora, printr'un mare eveniment muzical, 19 veacuri dela Răscumpărarea omenirii. S'a ales o operă, aceasta fiind cel mai sublim gen de muzică, întocmai ca tragedia sau drama între genurile literare. Și s'a ales una de Perossi, acesta fiind o culminație artistică a Italiei muzicale. În el compozitorul s'a aliat cu teologul; nu numai muzica, ci și textul e compus de el din cuvintele Sfintei Scripturi și din incomparabilul ritual al Bisericii Romane. Având și concursul orchestrei Regimentului 86 din garnizoana de Oradea, membrii acestei societăți au putut da o reprezentație grandioasă a Patimilor Domnului, înfățișând tot miracolul Cinei celei de taină, resemnarea dumnezească din Grădina Getsimani și Răstignirea. Cei cari au avut fericirea să asiste la această reprezentație și să urmărească de aproape imensa tragedie a Calvarului, îi păstrează amintiri neuitate. — Tot așa a fost oratoriul *Invierea lui*

Lazăr, de același Don Lorenzo Perossi, la 28 Ianuarie 1934, în teatrul Regina Maria din localitate. Cu toate că un oraș de provincie nu are nici pe departe mijloacele tehnice și artistice ale unei capitale, totuși publicul a putut simți toată măreția dumnezească a învierii lui Lazăr, un act de covârșitoare autoritate, săvârșit de însuși Stăpânul a toate, în ciuda vuietului surd de răsvrătire a elementelor firii neputincioase. Abia se poate spune, cât de mult lărgeste sfera culturii muzicale și cum subțiază și rafinează simțul artistic asemenea manifestații înalte. — Aceasta s'a putut constata atât în toamna anului 1933, cu prilejul pelerinajului românesc la Roma, unde corul acestei societăți a fost ascultat cu evlavie și admirat în cele dintâi cetăți ale Italiei, dar mai ales în Metropola Creștinismului Catolic, — cât și în ziua de 7 Octomvrie 1934 la Lugoj, unde acest cor a fost premiat alături de corul Lyra din acel oraș și alături de corul Reuniunii Sfânta Maria a femeilor române unite din Cluj și unde a stârnit interes general pentru inovația cu care se prezenta: acompaniamentul de orhestră.

De bună seamă se poate discuta utilitatea sau inutilitatea acestei inovații. Sigur este că nu orice instrument muzical e potrivit pentru serviciul divin. Mai ales în biserici! Fanfarele cu tobe, surle, trâmbiți răsunătoare n'au ce căuta în cuprinsul smeritelor noastre locașuri. În loc de evlavie, o asemenea muzică ți-ar da impresia de teatru, de petrecere lumească. Nu tot așa e acompaniamentul de armoniu și mai ales cel de orgă. Când auzi aceste instrumente muzicale, ori unde ai fi, chiar la teatru — ca în Faust — te gândești numai decât la cele sfinte. Tot așa e, până la un punct, și cu instrumentele cu coarde. Dacă acompaniamentul lor e discret, părând mai mult prelungirea vocii umane, ajunsă la limita puterilor sale, atunci e departe de a te impresiona neplăcut, de a-ți turbura evlavia cuvenită casei Domnului. Dacă, însă, începe să sbârâie strident, se schimbă socoteala. Psalmistul însă zice: lăudați pe Domnul în strune și'n organe!

Din fericire, inovatorul dela Oradea, compozitorul *Fr. Hubic Vertileanu*, dirigintele corului și sufletul întregii mișcări muzicale de aci, a știut să procedeze cu cumpăt și măsură. Realizările lui artistice au impresionat și impresionează puternic, tocmai prin dreapta cumpănă ce a izbutit să păstreze între tradiție și inovație; între fondul autohton străvechiu și motivele de inspirație străină, mai ales Gregoriană; între Răsărit și Apus. Compozițiile lui sunt cântate și apreciate nu numai acasă, ci și peste hotare: la Viena, Paris, Roma; nu numai la Uniți și la confrății lor de credință, la Catolici, ci și la Ortodoxi. Societatea Carmen i-a cântat axioanele și pricesnele la Domnița Balașa din București, iar unele din frumoasele lui colinde au fost executate la Radio tot acolo. Ca

dovadă de valoarea acestor realizări artistice putem cita și faptul că școlile, societățile muzicale, corurile, orchestrele ș. a. se întrec în a cere dela autor (Oradea, Str. Pasteur, 17) liturghia tipărită de curând (120 de lei) și a se prenota la compozițiile sale anunțate: Patimile, Prohodul Domnului, Vecernia, Psalmii, Melodiile populare. — Prosperitatea acestei fericite inovații e mărturia vie a bună-tății sale.

De aceea cred că nu putem încheia mai potrivit, decât zicând cu poetul local despre școala normală jubilară și despre cele afiliate ei.

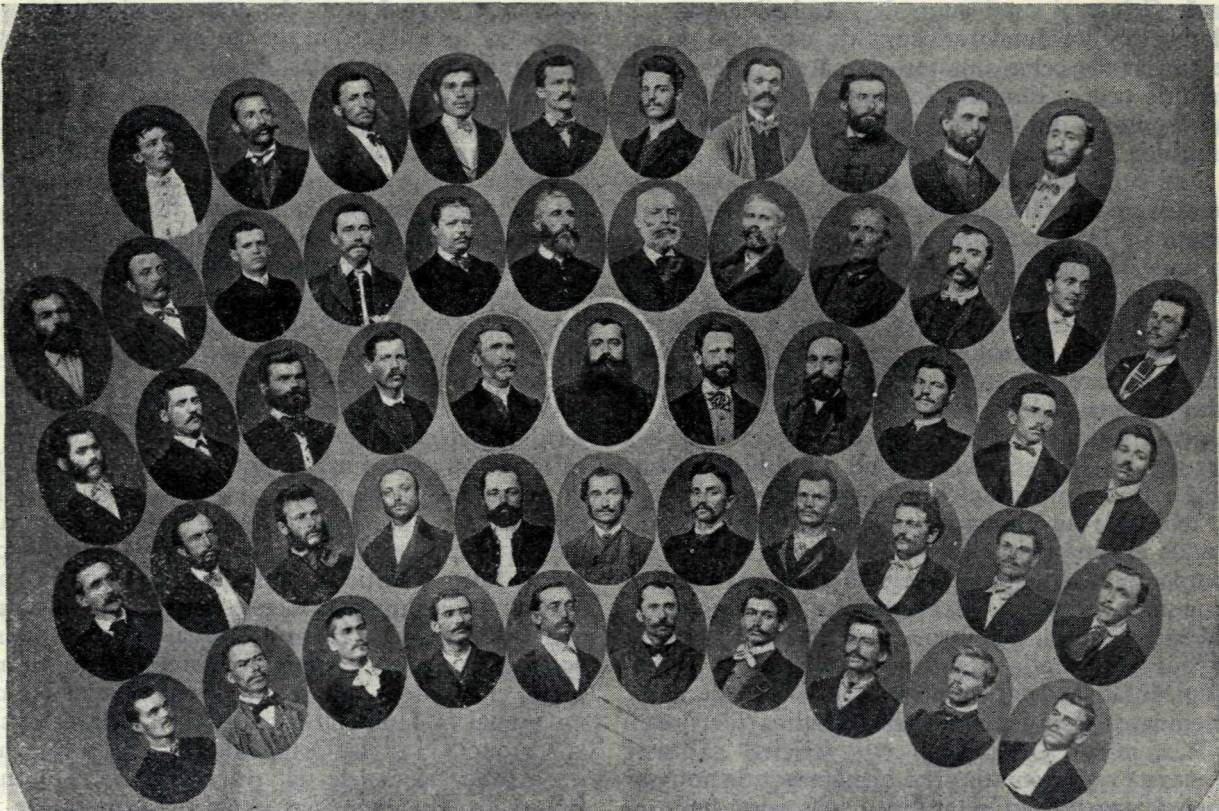
*Cetate sfântă de credință,
Cuib de apostoli te mărim,*

*Ne-ai dat puteri în suferință
Și ne înveți creștini să fim!*

IOAN GEORGESCU

BIBLIOGRAFIE

- Prof. VASILE BOLCA, *Școala normală română unită din Oradea 1784—1934*, Oradea, 1934, format 8°, 284 pagini, 100 lei.
- Prof. PETRU DEJEU, *Așezămintele culturale din municipiul Oradea și județul Bihor*, cu numeroase și interesante ilustrații, Oradea 1926, format 8°, 335 pagini, 200 lei.
- Dr. IACOB RADU, *Istoria diocезei române unite a Orăzii Mari (1777—1927)*, Oradea, 1932, format 8°, 242 pagini, 40 lei.
- PETRU TAMAIAN, *Istoria Seminarului și a educației clerului*, Oradea, 1930, format 8°, 112 pagini, 40 lei.

Un grup de elevi din 1875